

مطالعه تطبیقی شهرهای خطه شمالی و کویر مرکزی ایران از منظر ضربانگ‌های تاریخی فضای شهری؛ مورد پژوهی: رشت و کاشان

سپیده برزگر^{*۱}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۹/۲

چکیده:

امروزه، تولید فضاهای تهی بر اندیشه و عمل شهرسازی سایه افکنده؛ حال آنکه فضای شهری، واجد ویژگی بازنمودی است و در فرآیند تاریخی خود، به امری پیچیده و چندلایه بدل می‌گردد. مطالعه تاریخی فضا با توجه به پیچیدگی‌ها و چندگانگی آن، از دغدغه‌های اصلی در مطالعات شهری است. این پژوهش با بهره‌گیری از شاکله مفهومی تریالکتیک فضایی و از طریق کاوش تاریخی ضربانگ‌های فضا در دو شهر رشت و کاشان، می‌کوشد تا با توجه به تأثیر سه مؤلفه اقلیم، فرهنگ و قدرت انتظام بخش به تحلیلی تاریخی از فضای شهری دست یابد. روش پژوهش مبتنی بر مطالعات اسنادی و تحلیل محتوای آن‌ها با رویکردی تاریخی-تفسیری بوده است. یافته‌های تطبیقی پژوهش نشان داد که شهر کاشان -به‌مثابه شهری گرم و خشک در بخش مرکزی فلات ایران- از ضربانگ کیهانی یا ضربانگ‌های قمری قدرتمندی برخوردار است؛ اما در شهر رشت -شهری معتدل و مرطوب در خطه شمال ایران- زمان چرخه‌ای خورشیدی اهمیت بیشتری می‌یابد. همچنین، نهادهای سیاسی به شکل‌های متفاوتی در رشت و کاشان بالغ شدند. در طول تاریخ، سردمدارانی در کاشان ظهور می‌کنند که برخلاف هم‌تایان خود در رشت که بر بعدها مدنی، تجاری و سیاسی تأکید دارند؛ بیشتر، به دنبال حفظ روابط خود با شبکه‌ای مذهبی و متشکل از اعضای سرشناس در دیگر شهرهای مهم مذهبی‌اند. روابط اجتماعی تاریخی میان مردم کاشان، بر مبنای قراردادهایی یکدست و مبتنی بر مذهب پایه‌گذاری شده؛ ولی این روابط در شهر رشت، بیشتر بر اساس پیمان‌های قومی متنوع و در عین حال، متناقضی شکل گرفته است.

واژگان کلیدی: تریالکتیک فضایی، ضربانگ کاوی، فضای شهری، رشت، کاشان

۱. دانش‌آموخته دوره دکتری برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران، دانشکده * barzegarsepideh@gmail.com

معماری و شهرسازی، تهران، ایران

مقدمه

فضا با حضور همه‌جانبه خود در اندیشه مدرن، به‌سان جامه‌ای است بر تن نظریه که معناهای مختلف آن با یکدیگر در تضادند (کرننگ و ثریفت، ۱۳۹۴: ۱۳). امروزه، فضا از معنای جغرافیایی، علمی و ریاضی گونه خود که با صفت اقلیدسی همراه بود، فراتر رفته است (Lefebvre, 1974: 1) و به گفته فوکو، فضا دیگر آن امر خلأ گونه نیست (فاضلی، ۱۳۹۱: ۴۵). فضای شهری چیزی به‌مراتب بیش از بُعد کالبدی آن و دربرگیرنده همه ابعاد وجودی ما است؛ اما دیرزمانی است که از پیوندهای خود با زمان و مکان گسسته؛ گویی عمل شهرسازی در خدمت از خودبیگانگی، تولید کالاوارگی، و تکرار اجبارگونه‌ای است که از سلطه فن‌سالاری و تقلیل‌گرایی سرچشمه می‌گیرد و از این‌رو، دیدگاه‌های تخصصی، از خلاقیت تهی گشته است. دیدن و تولید فضا به‌سان امری تهی، انتقادی است که بر اندیشه و عمل شهرسازان و محدودیت نگاه آنان در پاسخ به مسئله شهر وارد می‌شود. اکنون رویارویی با این مخمصه از ظرفیت شهرسازی خارج شده است؛ زیرا نیروهای بالادست، با تولید و عرضه فضا، شهرسازان را به عوامل تولید مطابق سلیقه خود بدل نموده‌اند و پاسخ به این مسئله، نیازمند راهکاری خلاقانه است. از سویی دیگر، پیچیدگی فضا همراه با پیچیدگی روابط اجتماعی سبب شده تا ردپای معماری نامرئی اجتماع بر محیط مرئی مصنوع قرار گیرد (Miles, 2007: 17) و فضای شهری، به مکانی چندلایه تبدیل شود که گروه‌های مختلف مردم، معناهای متفاوتی بدان می‌بخشند (Madanipour, 2001: 158). باین‌حال، بررسی پیچیدگی فضا، مستلزم توجه به تناقضات درونی آن است. با آغاز مدرنیته، فضا از زمان و مکان جدا شد و به تدریج، با سلطه مطلق فضا، زمان و مکان به انزوای کامل گرویدند (Lefebvre, 1974). از این‌روست که با فضایی پنداشته و متناقض روبه‌رو شده‌ایم که ارتباط تنگاتنگی با شیوه تولید خود دارد. سلطه فضای پنداشته از زمانی با قدرت بیشتری ابقا شد که از دهه ۱۹۶۰ میلادی، در اثر دگرگونی‌های منتج از فرآیند شهرنشینی در طول تاریخ، «طلیعه شهر سوم» شکل گرفت (Lefebvre, 1968c: 130). از این زمان، تولید فضای تهی شدت یافت. انتقاد از فضاهای تهی که امروزه، بر اندیشه و عمل شهرسازی وارد می‌شود؛ با تغییر شیوه‌های تاریخی تولید فضا، دگرگونی‌های شگرفی در فرآیند تاریخی شهرنشینی همراه شده است (Lefebvre, 1968a: 130). این تغییرات و دگرگونی‌ها، فضا را به کالایی مبادله‌ای و شیوه اشغال و تولید آن را به ابزاری برای مهار فضا تبدیل نموده‌اند (Burgel, Burgel, & Dezes, 1987: 29-30; Lefebvre, 1973: 63). ضرورت پرداختن به مسئله از آن‌جهت است که تحلیل تاریخی فضا به‌سان امری پیچیده و چندلایه، از موضوع‌های مهم در مطالعات شهری به شمار می‌آید. می‌توان با کاوش تاریخی ضرابه‌های فضا، یافته‌ها را به‌سان ابزاری برای شناخت فرآیند و محصول به کار برد و به تعدیل

نگاه تخصصی و عمل قهرگرایانه‌ای کمک نمود که /کنون، از خلاقیت لایه‌های پایین اجتماع غافل مانده و همچنین، با کاستی‌هایی بنیادی در نگاه تخصصی خود مواجه است. برای این هدف، فضا در بستر شهرهایی مطالعه شد که به دلیل تفاوت‌های صریح خود، به فهم بهتر مسئله کمک می‌نمودند. از همین رو، دو شهر رشت و کاشان انتخاب شدند. این پژوهش کوشیده است تا ضرباهنگ‌های تاریخی فضا را با توجه به تأثیر سه مؤلفه اقلیم، فرهنگ و قدرت انتظام بخش در این دو شهر، به نمایندگی از دو خطه جغرافیایی ایران، بررسی کند تا به تحلیل تاریخی از فضای شهری دست یابد. برای پرداختن به تأثیر تاریخی تأثیر اقلیم، فرهنگ و قدرت انتظام بخش بر مؤلفه‌های ضرباهنگ‌ها در سه فضای دریافته، پنداشته و زیسته، به اسناد مختلفی مراجعه و معیارهای پژوهش، بررسی شد. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که سه مؤلفه یادشده چه تأثیری بر ضرباهنگ‌های تاریخی فضای شهری در دو شهر رشت و کاشان دارند و این ضرباهنگ‌ها در این دو شهر، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند؟

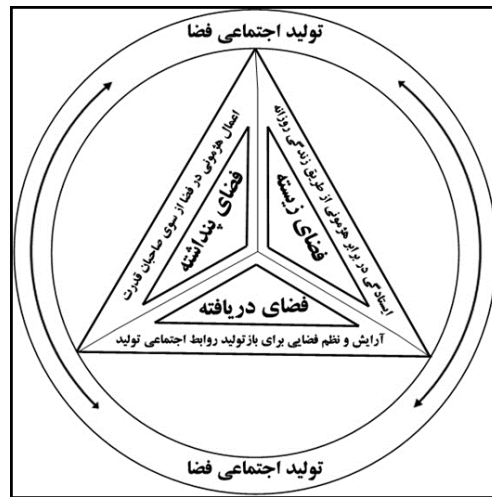
مبانی نظری پژوهش

تولید تاریخی فضا

در تحلیل فضا، باید به تاریخچه فضا، آرایش و نظم فضایی و همچنین، روابط تولید در ارتباط با یکدیگر توجه نمود (Shields, 1999: 170). طبقه‌بندی دوره‌های تاریخ در فضا، به‌مثابه فرآیند تولید آن است (Lefebvre, 1974: 48)؛ درعین‌حال، مطالعه تاریخ فضا، فقط در بررسی تاریخی روش‌های تولید فضا خلاصه نمی‌شود (Shields, 1999: 170). به بیانی دیگر، روش تولید، مولد نوع ویژه‌ای از آرایش فضایی یا کنش فضایی است که به‌نوبه خود بر زندگی ساکنان شهر تأثیر می‌گذارد (Lefebvre, 1974: 102-103) و بدین ترتیب، شهرها واجد مجموعه‌ای خاص از عملکردها و آرایش فضایی می‌شوند (Lefebvre, 1968b: 122-130).

تریالکتیک فضایی

فضا به این دلیل موضوعی اجتماعی و تاریخی است که بازتولیدی از مکان‌های شهری بر اساس مناسبات زیستی-فیزیکی و شیوه سازمان‌دهی آن‌ها به‌شمار می‌آید (Goonewardena, 2008: 62). موضوعی که در تریالکتیک فضایی مطرح می‌شود، تأثیر بُعد تاریخی فضای شهری بر بُعد فضایی آن است (شکل شماره ۱) (Lefebvre, 1970; Elden, 2006).

شکل ۱- سه‌گانه فضایی و ماتریس تولید فضای اجتماعی، مأخذ: (برزگر، ۱۳۹۹: ۱۷)

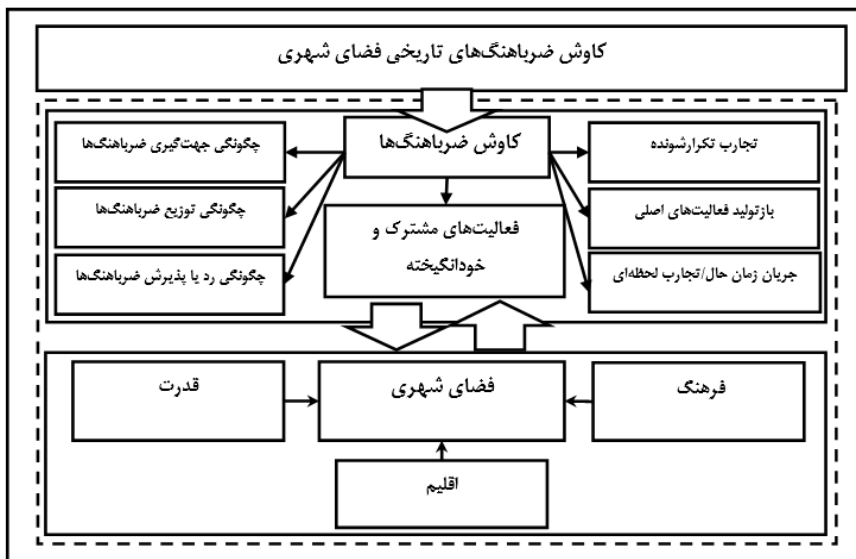
تریالکتیک فضایی شامل سه جزء است که به یکدیگر پیوند خورده‌اند؛ اما هویت منحصر به فرد خود را نگه داشته‌اند و در برابر منطق دوگانه گرا مقاومت می‌کنند. هدف اصلی تریالکتیک فضایی سنتز نیست، بلکه کاستن از جدا ماندگی مؤلفه‌های ویژه یا جنبه‌های ابژه مورد تحلیل است (کلمن، ۱۳۹۶: ۱۳۳-۱۳۴). طبق تریالکتیک فضایی، فضای اجتماعی و فهم آن، سه شکل اساسی به خود می‌گیرند که به کنش فضایی، بازنمایی‌های فضا و فضای بازنمایی تعبیر می‌شوند که طی سه شیوه، تولید می‌شوند: الف) روش مادی: کنش فضایی؛ ب) روش ذهنی: بازنمایی فضا؛ و ج) روش زیستی: فضای بازنمایی^۳. این تثلیث در درک فضا بدین صورت است: فضای دریافته (یا کنش فضایی یا آرایش فضایی در شهر)، فضای پنداشته (یا بازنمایی‌های فضا به دست متخصصان برنامه‌ریزی فضا) و فضای زیسته (یا فضای بازنمایی و نمودهای زندگی روزانه افراد) (Merrifield, 1993). کنش فضایی مبتنی بر درک کلی جهان است. این مرحله، شکل ساختمان‌ها، شکل کلی شهر و مناطق خاص آن قابل دیدن می‌شود و از این روست که فضای دریافته نامیده می‌شود و شامل تولید و بازتولید، مکان‌ها و قرارگاه‌های فضایی است که شیوه شکل‌گیری هر جامعه‌ای را توصیف می‌کند. بازنمایی فضا شامل دانش‌های تخصصی مرتبط با موضوع فضا است که آن را به ریاضیات و مختصات تقلیل می‌دهند و در قالب منطق و شکلی از دانش بیان می‌کنند. هدف این علوم از

1. Spatial Practice
2. Representation of Space
3. Representational Space

مطالعه فضا، بررسی محتوای نظریه‌های مرتبط با فضا و شرح مناسبات تولید است. بازنمایی فضا، فضای پنداشته و قلمروی اصلی تولیدکنندگان فضا است؛ فضایی که به فضای دانشمندان، برنامه‌ریزان، شهرسازان، مسئولان تفکیک زمین در نهادهای دولتی، مهندسان اجتماعی و گونه‌ای خاصی از هنرمندان تعبیر می‌شود که گرایش علمی خاصی دارند. فضای بازنمایی حاصل نشت تاریخ در محیط روزمره و اندیشه‌های آرمان‌شهری برای سوق دادن افراد به سمت زندگی اجتماعی است. این فضا مؤلفه‌های خیالی و نمادینی را روایت می‌کنند که از تاریخ مردم ریشه گرفته‌اند. فضای بازنمایی مهم‌ترین فضاهای نمادین است که فقط به ساکنان آن‌ها تعلق دارند. این فضا پوششی بر فضای کالبدی است و بدین‌سان، بیشتر واجد ابعاد کیفی است (Lefebvre, 1974: 33-42).

ضرباهنگ کاوی

فضا محصولی سیاسی، تاریخی و اجتماعی است (Burgel et al., 1987: 29-30) که در آن، کشمکش میان دو گونه زمان وجود دارد: یکی، معیار، تحمیلی و خارجی و دیگری، درون‌زاد. ضرباهنگ‌ها حاصل جریان زمان در فضا هستند. برخی از آن‌ها از امر چرخه‌ای و از طبیعت سرچشمه می‌گیرند که دوره تناوب مشخصی دارند (Henriques et al., 2014: 4) و برخی دیگر، حاصل امر خطی‌اند و به ماشینی شدن بازمی‌گردند که از طریق توالی و بازتولید پدیده‌ای یکسان صورت می‌گیرند و در بازه‌هایی به تقریب مشابه تعریف می‌شوند. ضرباهنگ خطی و ضرباهنگ چرخه‌ای آشکارا با یکدیگر تفاوت دارند؛ اما به یکدیگر مرتبط‌اند (Lefebvre, 1992; Shields, 2004; Fisher, 2009). ضرباهنگ کاوی روشی برای پژوهیدن پدیده‌های فرهنگی، پیچیده و چندلایه، همچون، شهر است. سه مؤلفه اصلی بر ضرباهنگ‌ها تأثیر دارند: اقلیم، فرهنگ و قدرت انتظام بخش. اقلیم و بستر طبیعی زمین در ضرباهنگ‌های چرخه‌ای تجلی می‌یابند. فرهنگ نیز، تبیین همه جنبه‌های ویژه زندگی، و به بیانی دقیق‌تر، نظامی از ارزش‌های نهفته در زندگی است (توسلی، ۱۳۷۹: ۳۵) که همه این ارزش‌ها در ضرباهنگ‌ها خود را می‌گشایند و نشان می‌دهند (Lefebvre, 1992: 96). در گذشته، اقلیم و فرهنگ، نقش مهمی در شکل‌گیری شهرها داشتند؛ اما از زمان دگرگونی مفهوم شهر در دوران مدرن بود که این دو کنار گذاشته و فقط، به دانش فنی در خدمت قدرت بسنده شد (حبیبی، ۱۳۹۴: ۳۶). شکل شماره ۲ مدل مفهومی پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل ۲- مدل مفهومی پژوهش، مأخذ: مطالعات نگارنده

پیشینه پژوهش

لوفور با مقایسه ضریاهنگ‌های شهرهای مدیترانه‌ای و شهرهای اقیانوسی به تفاوت میان این شهرها می‌پردازد (Lefebvre, 1992). شاید این دیدگاه، شبیه مطالعه جبر جغرافیایی باشد (خاکرند، ۱۳۷۷) یا همچون، آرای منتسکیو درباره تأثیر جغرافیا و اقلیم بر روحیه ملت‌ها به نظر آید (رحیمی سجاسی، ۱۳۸۹). با این حال، او فقط به تأثیر اقلیم نمی‌پردازد، بلکه با توجه به ضریاهنگ‌های خطی و چرخه‌ای به این نتیجه می‌رسد که تحمیل نظم از سوی قدرت و در مقابل، مقاومت لایه‌های زیرین به چه شکل خود را در فضاهای شهری نشان می‌دهد (Lefebvre, 1992). تاکنون این موضوع در پژوهش‌های مختلفی دنبال شده که روش اغلب آن‌ها، بهره‌گیری از مطالعات میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای بوده است. آنان همچنین، به بررسی موارد متعددی پرداخته‌اند (جدول شماره ۱) که از بسط آن‌ها، معیارهای پژوهش طبق جدول شماره ۲ دسته‌بندی شد.

جدول ۱- دسته‌بندی پژوهش‌های پیشین مرتبط با توجه به معیارهای موردپژوهش

مکان	پژوهشگران (سال)	معیارها	فضا
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ سومراسویل؛ همشایر.	لوفور (۱۹۹۲)؛ داتی (۲۰۱۱)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳).	تفاوت ادراکی مردم از فضا طی زمان	دریافته
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ سومراسویل؛ لندن؛ لیسبون.	لوفور (۱۹۹۲)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳).	ادراک و حواس پنج‌گانه	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ شانگهای؛ نیوکاسل؛ همشایر؛ یزد؛ فومن؛ شهرکرد؛ بوشهر؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیم (۲۰۱۳)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لاگرکوئیست (۲۰۱۳)؛ اسکنل (۲۰۰۶)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱)؛ بحرینی و آفاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	تأثیر متقابل ضرباهنگ‌های خطی و ضرباهنگ‌های طبیعی	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ بلغاست؛ اسکاتلند؛ ایالات متحده؛ سومراسویل؛ مکزیک؛ شانگهای؛ اسپانیا؛ نیوکاسل؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیم (۲۰۱۳)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ پریسکات (۲۰۱۱)؛ اشمیدر (۲۰۱۲)؛ گونزالز (۲۰۱۶)؛ پزانوسکی-براون (۲۰۱۵)؛ کلارمونت (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ هدرینگتون (۲۰۱۳)؛ مورتون (۲۰۱۵)؛ لاگرکوئیست (۲۰۱۳)؛ مارکو (۲۰۱۷)؛ اسکنل (۲۰۰۶)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	دسته‌بندی ضرباهنگ‌ها	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ نیوکاسل.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیم (۲۰۱۳)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ اسکنل (۲۰۰۶)؛ شاو (۲۰۱۲).	رابطه نسبی ضرباهنگ‌ها	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ مکزیک؛ نیوکاسل؛ همشایر؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ ایوانز (۲۰۰۱)؛ مورتون (۲۰۱۵)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	تأثیر راهبردهای غیررسمی و مداخلات برنامه‌ریزی شده در ضرباهنگ‌ها	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ شانگهای؛ لیسبون؛ نیوکاسل؛ شهرکرد؛ بوشهر؛ یزد؛ فومن؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیم (۲۰۱۳)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ لاگرکوئیست (۲۰۱۳)؛ اسکنل (۲۰۰۶)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ بحرینی و آفاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	تأثیر متقابل مکان و نوع ضرباهنگ‌ها	
شهرکرد؛ بوشهر؛ یزد؛ فومن؛ اصفهان.	بحرینی و آفاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل	میزان همخوانی میان مؤلفه‌های	

مکان	پژوهشگران (سال)	معیارها	فضا
	عاملیان (۱۳۹۴).	کالبدی و آسایش اقلیمی	
شهرکرد؛ بوشهر؛ یزد؛ فومن؛ اصفهان.	بحرینی و آقاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	تغییرات سیمای شهر با ضرباهنگ‌های چرخه‌ای	
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ لیسبون؛ سومراسویل؛ نیوکاسل؛ شهرکرد؛ بوشهر؛ یزد؛ فومن؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ لاگر کویست (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ بحرینی و آقاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	امکانات رسمی و غیررسمی فضا، طی زمان	
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ سومراسویل؛ لندن؛ لیسبون؛ نیوکاسل؛ همشایر.	لوفور (۱۹۹۲)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱).	گفتمان غالب رسمی در فضای شهری	پنداشته
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ مکزیک؛ نیوکاسل؛ همشایر.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ ایوانز (۲۰۰۱)؛ مورتون (۲۰۱۵)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱).	انضباط سیاسی مؤثر بر تولید ضرباهنگ‌های رسمی	
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ سومراسویل؛ لندن؛ لیسبون؛ نیوکاسل؛ همشایر؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	شیوه مصرف فضا	
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ مکزیک؛ نیوکاسل؛ همشایر؛ اصفهان.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ ایوانز (۲۰۰۱)؛ مورتون (۲۰۱۵)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	فعالیت‌های مشترک و خودانگیخته بیرونی	زیسته
شهرهای حاشیة دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ مکزیک؛ نیوکاسل؛ لیسبون.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ ایوانز (۲۰۰۱)؛ مورتون (۲۰۱۵)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لتووری و کزکلا (۲۰۱۳).	روابط آشکار مردم با فعالیت‌هایشان	
شهرکرد؛ بوشهر؛ یزد؛ فومن؛ اصفهان.	بحرینی و آقاکریمی (۱۳۹۵)؛ بحرینی و خسروی (۱۳۹۴)؛ قلعه نویی و جبل عاملیان (۱۳۹۴).	مدت‌زمان برای حضور در فضا	

مکان	پژوهشگران (سال)	معیارها	فضا
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه؛ لندن؛ سومراسویل؛ شانگهای؛ نیوکاسل؛ همشایر.	لوفور (۱۹۹۲)؛ لیم (۲۰۱۳)؛ لیون (۲۰۱۶)؛ مارتینوویچ (۲۰۱۳)؛ سینکلر (۲۰۱۳)؛ سیمپسون (۲۰۰۸)؛ لاگرکوئیست (۲۰۱۳)؛ اسکنل (۲۰۰۶)؛ شاو (۲۰۱۲)؛ داتی (۲۰۱۱).	تواتر رویدادها و آیین‌های فرهنگی	
شهرهای حاشیه دریای مدیترانه	لوفور (۱۹۹۲)	تأثیر فرهنگ بر حضور در فضا	

مأخذ: مطالعات نگارنده

جدول ۲- معیارهای پژوهش حاضر

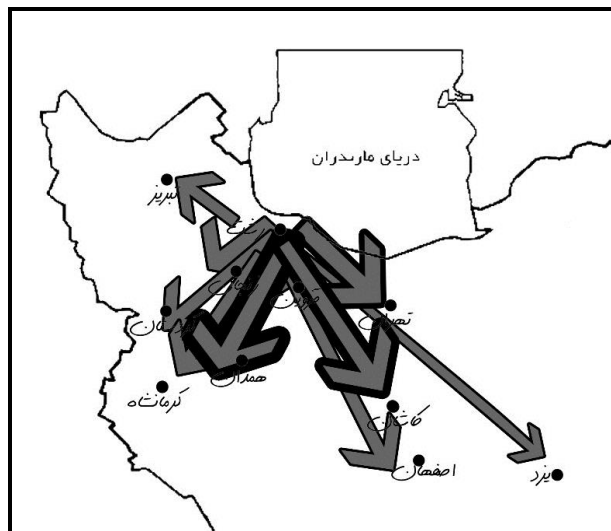
معیارهای ضرابهنگ کاوی	مؤلفه‌ها	فضا
تبیین تأثیر اقلیم بر مؤلفه‌های کالبدی در محیط مصنوع شامل مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های مسکونی (تراکم، توده و فضا، مصالح)؛ استقرار و هم‌جواری بناهای مسکونی (جهت‌گیری، هم‌جواری، معابر، دید و منظر)؛ هندسه فضاهای شهری (محور گرایی، مرکزگرایی، جهت‌های اصلی، فرم‌ها، نقاط عطف، ورودی‌ها، شیوه تکرار)؛ مؤلفه‌های کالبدی ساختار اصلی شهر؛ کاربری‌های شهری (شیوه استقرار، توزیع و تکرار)؛ مؤلفه‌های تأمین ایمنی.	اقلیم	دریافته
تبیین تأثیر فرهنگ بر نظم فضایی حاصل از عناصر چهارگانه طبیعی شامل نظم آب، گیاه، خاک و هوا.	فرهنگ	
تبیین تأثیر فرهنگ بر عناصر کالبدی در محیط مصنوع شامل مؤلفه‌های کالبدی بناهای مسکونی؛ ساختار اصلی شهر؛ نظام تقسیم‌بندی سازمان فضایی شهری (نظام محله بندی، بیان فیزیکی محدوده‌ها)؛ نظام سلسله‌مراتب فضایی قلمروهای خصوصی تا عمومی در شهر؛ کاربری‌های شهری (چگونگی استقرار، توزیع و نحوه تکرار)؛ هندسه فضاهای شهری (شامل محور گرایی، مرکزگرایی، جهت‌های اصلی، فرم‌ها، نقاط عطف، ورودی‌ها، شیوه تکرار).	قدرت انتظام بخش	پنداشته
تبیین تأثیر اقلیم بر شکل‌گیری تاریخی نهادهای قدرت در شهر؛ چگونگی توزیع و اعمال قدرت در فضاها شهری.	اقلیم	
تبیین تأثیر فرهنگ بر شکل‌گیری تاریخی نهادهای قدرت انتظام بخش در شهر؛ شکل‌گیری نهادهای قدرت انتظام بخش در فضاها شهری و چگونگی توزیع قدرت	فرهنگ	

میان آن‌ها در این فضاها.		
تبیین ابزارهای اعمال سلطه و انضباط بر فضای شهری در دست قدرت انتظام بخش شامل قوانین و مقررات و اعمال انضباط سایر قدرت‌های شکل‌دهنده به فضاهای شهری.	قدرت انتظام بخش	
تبیین تأثیر اقلیم بر مناسبت‌ها، رویدادها و شکل حضور در فضا، شامل برپایی فعالیت‌های آیینی چرخه‌ای؛ نوع تغذیه، پوشش، لهجه و گویش، موسیقی و ترانه‌های محلی، ادبیات و هنر.	اقلیم	زیسته
تبیین تأثیر فرهنگ بر قواعد و آداب حضور در فضاهای شهری؛ برگزاری آیین‌های جمعی.	فرهنگ	
تأثیر تاریخی قدرت انتظام بخش بر فضای زیسته (تقابل قدرت و مقاومت).	قدرت انتظام بخش	

مأخذ: مطالعات نگارنده

روش‌شناسی پژوهش

شهرهای رشت و کاشان از گذشته با شهرهای مختلفی در داخل و خارج از کشور مراودات بازرگانی داشته‌اند و در اسناد تاریخی مختلفی بدین موضوع پرداخته شده است (شکل شماره ۳). برای پرداختن به تأثیر تاریخی تأثیر اقلیم، فرهنگ و قدرت بر مؤلفه‌های ضرباهنگ‌ها در سه فضای دریافته، پنداشته و زیسته، به اسناد مختلفی مراجعه و معیارهای پژوهش، بررسی شد. روش پژوهش مبتنی بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای کیفی داده‌های گردآوری شده بود.

شکل ۳- مرودات داخلی رشت و کاشان با شهرهای داخلی ایران (بر اساس صادرات محصولات تولیدی)،
ترسیم: نگارنده بر اساس (رابینو، ۱۳۵۷: ۶۸-۶۹)

به فراخور محدودیت‌ها و امکانات، از روش مطالعات اسنادی بهره برده و تحلیل محتوای آن‌ها مبتنی بر رویکردی تاریخی-تفسیری بوده است و از روش تحلیل محتوا و تحلیل تفسیری برای دسته‌بندی و تدقیق یافته‌ها استفاده شد. از آن‌رو که زبان پژوهش، زبان کیفی و زبان تفسیر است؛ تلاش شد تا موردها در بافت خود در نظر گرفته و تبیین شوند تا بتوان به چگونگی اختصاص یافتن معانی به رویدادها پی برد و همچنین، رویدادها را از چندین نگاه بررسی نمود (نیومن، ۱۳۹۴: ۳۵۶). برای گردآوری و تفسیر داده‌ها از سند گزینی، تحلیل اسناد و مذاقه در آن‌ها استفاده شد. این روش با توجه به گستردگی و پراکندگی اسناد موجود کمک کرد تا داده‌های گردآوری شده خلاصه و سرانجام، اصلی‌ترین مقوله‌های مرتبط با موضوع مشخص شود (کرسول، ۱۳۹۴). با توجه به کیفی بودن ماهیت پژوهش، هدف از گردآوری داده‌ها، کسب درک عمیق از پدیده مورد بررسی، به‌جای تعمیم یافته‌ها بود. از این‌رو، نمونه‌های پژوهش به‌گونه‌ای انتخاب شدند تا اطلاعات بهتری با توجه به هدف پژوهش فراهم کنند. نمونه‌گیری در پژوهش کیفی، به‌گونه هدفمند بود و حجم نمونه نیز به سطح اشباع نظری مسائل پژوهش بستگی داشت و این کار تا زمان دستیابی به مفاهیم و پاسخ‌های مشابه ادامه یافت تا آنکه مفاهیم جدیدی ظاهر نشدند. داده‌های نهایی گردآوری شده با روش تحلیل موضوعی تحلیل و بررسی شد. این روش به شیوه غیر واکنشی و غیرمداخله‌ای انجام شد که از روش‌های اصلی مشاهده اسنادی است و با برجسته نمودن نکته‌ها و بیان نظام‌مند آن‌ها،

مجموعه نکته‌های پراکنده در متن‌های مختلف را جمع‌بندی می‌کند تا از طریق تحلیل آن‌ها، بتوان به پیام‌های واقع در آن‌ها پی برد (کرپیندورف، ۱۳۹۷: ۲۶-۳۰).

یافته‌های پژوهش

تا زمان انجام این پژوهش (در سال ۱۳۹۸)، با استناد به پایگاه کتابخانه‌ای نور که به ثبت مقاله‌ها و کتاب‌های مختلف تعلق دارد، حدود ۱۰۵۸۹ کتاب تاریخی و ۹۶۰۵ مقاله درباره تاریخ رشت و حدود ۹۹۵۴ کتاب تاریخی و ۱۱۶۰۸ مقاله درباره تاریخ کاشان در این پایگاه اطلاعاتی نمایه شده بود. سپس، از میان آن‌ها، مرتبط‌ترین منابع از جمله کتاب، مقاله، سفرنامه و سند انتخاب شدند (جدول شماره ۳) که به ابعاد مختلفی مانند تاریخ، مذهب، سیاست، اقتصاد، فرهنگ و آداب و رسوم شهرهای مورد پژوهش پرداخته بودند. با مروری بر مجموعه این آثار، ۵۰ سند تاریخی درباره شهر رشت و ۷۹ سند تاریخی درباره شهر کاشان، معین و مطالعه، و سپس، با توجه به ویژگی موضوعی، تحلیل و بررسی شدند.

جدول ۳- منابع مطالعاتی برگزیده و مطالعه شده در پژوهش حاضر، به تفکیک شهر مورد مطالعه

شهر	منابع مورد مطالعه
کازان	دیولافوا (۱۳۳۲)؛ دالمانی (۱۳۳۵)؛ آربری (۱۳۳۶)؛ شاردن (۱۳۳۶)؛ نراقی (۱۳۴۳)؛ راوندی (۱۳۴۵ج)؛ راوندی (۱۳۴۵د)؛ نراقی (۱۳۴۵)؛ مشکوتی (۱۳۴۶)؛ دلاواله (۱۳۴۸)؛ بزرگ زاد (۱۳۵۰)؛ افشار (۱۳۵۵)؛ فلاندن (۱۳۵۶)؛ راوندی (۱۳۶۳)؛ فیگوئرا (۱۳۶۳)؛ بلاذری (۱۳۶۴)؛ سلطان محمد میرزا قاجار (۱۳۶۴)؛ کیانی (۱۳۶۵)؛ اولیویه (۱۳۷۱)؛ صدرایی خوبی (۱۳۷۳)؛ نصر (۱۳۷۳)؛ بیرشک (۱۳۷۴)؛ گلچین معانی (۱۳۷۴)؛ سلمانی (۱۳۷۵)؛ جعفریان (۱۳۷۶)؛ صدی (۱۳۷۶)؛ سید کباری (۱۳۷۸)؛ کلاتر ضرابی (۱۳۷۸)؛ کرزن (۱۳۸۰)؛ ناصرخت (۱۳۸۱)؛ وامبری (۱۳۸۱)؛ نراقی (۱۳۸۲)؛ حائری و همکاران (۱۳۸۳)؛ شجری (۱۳۸۴)؛ آروین و نیازی (۱۳۸۵)؛ پاکدامن (۱۳۸۵)؛ رجبی (۱۳۸۵)؛ رضایی و ارمکی (۱۳۸۵)؛ زنگنه (۱۳۸۵)؛ کلمر (۱۳۸۵)؛ عطارها (۱۳۸۵)؛ شاطری (۱۳۸۵)؛ وارثی و همکاران (۱۳۸۵)؛ صادقی (۱۳۸۶)؛ آژند (۱۳۸۷)؛ جعفری (۱۳۸۷)؛ حیدری و همکاران (۱۳۸۷)؛ سادات بیدگلی و ساروخانی (۱۳۸۷)؛ نجومیان (۱۳۸۷)؛ ناجی نصرآبادی (۱۳۸۷)؛ زندیه و پروردی نژاد (۱۳۸۹)؛ طاهباز و همکاران (۱۳۹۱)؛ رزمجو (۱۳۹۰)؛ زارع و همکاران (۱۳۹۰)؛ گرجی مهلبانی و همکاران (۱۳۹۰)؛ عباس نیا و همکاران (۱۳۹۰)؛ طبیبیان و همکاران (۱۳۹۰)؛ چیت ساریان (۱۳۹۱)؛ قاضی و همکاران (۱۳۹۲)؛ طاهباز و همکاران (۱۳۹۲)؛ خدابخشیان و مفیدی (۱۳۹۳)؛ فتوحی رودمعجنی (۱۳۹۳)؛ نوابخش و همکاران (۱۳۹۳)؛ حسینی و همکاران (۱۳۹۴)؛ حیدرخانی (۱۳۹۴)؛ مزرعتی (۱۳۹۴)؛ موقر و همکاران (۱۳۹۴)؛ جم (۱۳۹۵)؛ دادور و همکاران (۱۳۹۵)؛ رضایی پور و ایرانی بهبهانی (۱۳۹۵)؛ حیاتی و همکاران (۱۳۹۶)؛ غفوریان و همکاران (۱۳۹۶)؛ سادات بیدگلی (۱۳۹۶)؛ شیرین بخش و همکاران (۱۳۹۶)؛ رحمانیان و میرزایی (۱۳۹۷)؛ محمدی و مختاری (۱۳۹۷)؛ راپاپورت (۱۹۶۹)؛ مدنی پور (۲۰۰۳)؛ حائری (۲۰۱۲).

شهر	منابع مورد مطالعه
شیراز	دالمانی (۱۳۳۵)؛ سانسون (۱۳۴۶)؛ شریف رازی (۱۳۵۲)؛ راوندی (۱۳۵۴ الف)؛ راوندی (۱۳۵۴ ب)؛ راوندی (۱۳۵۴ ج)؛ شودزکو (۱۳۵۴)؛ میرزا ابراهیم (۱۳۵۵)؛ رابینو (۱۳۵۷)؛ فراهانی (۱۳۶۲)؛ اولثاریوس (۱۳۶۳)؛ عزالدوله و ملکونوف (۱۳۶۳)؛ سلطان محمد میرزا قاجار (۱۳۶۴)؛ پرچمی (۱۳۷۱)؛ برقی (۱۳۷۳)؛ زاهدی (۱۳۷۷)؛ سمیعی (۱۳۷۸)؛ سید کباری (۱۳۷۸)؛ حسن‌زاده (۱۳۷۹)؛ فراهادی (۱۳۷۹)؛ وکیلان (۱۳۷۹)؛ اصلاح عربانی (۱۳۸۰)؛ کتابی (۱۳۸۰)؛ اسماعیل‌پور مطلق (۱۳۸۱)؛ فراستی (۱۳۸۱)؛ منشی (۱۳۸۲)؛ ترکمنی آذر (۱۳۸۳)؛ ملک‌زاده (۱۳۸۳)؛ آبراهامیان (۱۳۸۴)؛ پرتو (۱۳۸۴)؛ فوروکاوا (۱۳۸۴)؛ عباسی (۱۳۸۴)؛ هویان (۱۳۸۴)؛ سپهر (۱۳۸۶)؛ بشرا و طاهری (۱۳۸۷)؛ شریعتی فوکلابی (۱۳۸۸)؛ خاکپور و همکاران (۱۳۸۹)؛ فراهانی و بهبودی (۱۳۸۹)؛ کشوردوست و پروری مقدم (۱۳۸۹)؛ خاکپور و شیخ مهدی (۱۳۹۰)؛ حسینی و اسماعیل‌زاده (۱۳۹۱)؛ فیاضی (۱۳۹۲)؛ هادی نژاد (۱۳۹۲)؛ جوادی یگانه و زادقناد (۱۳۹۴)؛ آقایی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)؛ جم (۱۳۹۵)؛ محمودپور و همکاران (۱۳۹۶)؛ ورمقانی و سلطان‌زاده (۱۳۹۷)؛ راپاپورت (۱۹۶۹)؛ مینورسکی (۱۹۳۷).

در آغاز، به ویژگی‌های اقلیم، فرهنگ و قدرت انتظام بخش در شهر مورد پژوهش پرداخته (جدول شماره ۴) و سپس، تأثیر تاریخی این ویژگی‌های را بر فضای دریافته، پنداشته و زیسته در این شهرها بررسی شد (جدول شماره ۵). برای این هدف، مهم‌ترین و برجسته‌ترین گزاره‌های موجود در اسناد مورد مطالعه استخراج و سپس، با بهره‌گیری از روش تحلیل موضوعی در ارتباط با معیارهای پژوهش تدقیق و دسته‌بندی شدند (Braun & Clarke, 2006).

جدول ۴- گزاره‌های مبنایی مستخرج از تحلیل اسناد تاریخی درباره سه مؤلفه اقلیم، فرهنگ و قدرت

شهر	مؤلفه	مصادقاتها
کازان	تاریخ	جریان رودخانه‌ها و طغیان فصلی آن‌ها؛ دمای معتدل شهر؛ بارش فراوان باران؛ رطوبت بالای هوا؛ باروری خاک برای تولید برنج؛ جهت باد مطلوب از شمال به جنوب؛ بارش باران‌های شدید از سمت غرب و شمال غربی
	فرهنگ	وابستگی بالای قومی و قبیله‌ای؛ روحیه شورشی مردم؛ غالب بودن شیوه سکونت روستایی؛ مهاجرت‌های میان منطقه‌ای؛ رواج تعصب مذهبی از دوران صفوی؛ ارتقای سطح زندگی و فرهنگ مردم با افزایش مراودات سیاسی و بازرگانی با دیگر کشورها؛ فرهنگ تعاملی معیشتی با حضور گسترده زنان؛ تقسیم کار مشخص میان زنان و مردان در گیلان؛ امنیت بالای شهر برای مسافران، زنان و کودکان؛ روحیه همبستگی و تعاون میان مردم؛ رایج بودن باورهای خرافی میان مردم
	قدرت	وجود خرده قدرت‌ها و رقابت تنگاتنگ میان آن‌ها؛ نبود امنیت سیاسی در منطقه به دلیل تعدد حکومت‌های محلی و مدت زمان کوتاه حکومت آنان؛ مرکزیت یافتن شهر رشت در منطقه بیه پس از زمان صفوی (اعمال قدرت مذهبی)؛ اهمیت بالای اقتصادی رشت از دوران قاجار با تولید ابریشم و صادرات آن به کشورهای دیگر (اعمال قدرت اقتصادی)؛ بروز تنش‌های دائمی در بدنه قدرت داخلی و در روبرویی با قدرت بیگانه؛ حمله و حضور پیاپی نیروهای اشغالگر داخلی و خارجی و استفاده از کانون رشت برای سلطه بر ایران؛ حضور گسترده دولت‌های خارجی به واسطه عهدنامه مختلف و ایجاد کنسولگری در رشت؛ بهره‌گیری قدرت داخلی از انضباط اقتصادی مالیات و حق گمرک برای تسلط بر کانون اقتصادی رشت و مهار وضعیت سیاسی آن؛ افزایش قدرت دولت مرکزی در دوران پهلوی
کازان	تاریخ	استقرار شهر در اقلیم نیمه‌خشک منطقه؛ شیب غالب شهر به سوی شمال غربی-جنوب شرقی؛ هم‌جواری کامل شهر با کویر و کوهستان؛ مرداد گرم‌ترین و دی، سردترین ماه سال؛ جهت شرقی-غربی باد مطلوب؛ سنگلاخی بودن زمین و کم‌آبی آن؛ نبود رودخانه دائمی در منطقه؛ جاری شدن سیل در بهار؛ عمق زیاد چاه برای رسیدن به آب؛ وجود چشمه‌های فراوان در منطقه
	فرهنگ	تأثیر فرهنگ بر وجه تسمیه شهر؛ سکونت جمعیت غالب زرتشتی به همراه جمعیت اندکی از یهودیان از پیش از اسلام در شهر؛ پابندی شدید مردم به سنت‌ها و مذهب تشیع پس از اسلام؛ شهرت مردم به حکمت، لطیف طبعی، ذوق ادبی، استعداد هنری؛ برشمردن بیکاری به‌مثابه بزرگ‌ترین ننگ؛ حضور فعال زنان در صنعت اما محدود به خانه؛ بیشترین طبقه اجتماعی شهر از صنف دهقانان یا رعیت‌های فقیر؛ شهرت مردم به ترس از حفظ جان و آبرو؛ رایج بودن خرافه باوری در میان مردم

مصدق‌ها	مؤلفه	شهر
تشنج اوضاع سیاسی کاشان به پیروی از تشنج در بدنه حکومت مرکزی؛ نبود قدرت خودمختار در کاشان؛ تجمع قدرت مذهبی شیعه پس از اسلام در شهر؛ تلاش تاریخی قدرت برای جلوگیری از شکل‌گیری شورش‌های مردمی در کاشان؛ آغاز توجه به کاشان در زمان شاه اسماعیل و اوج آن در زمان شاه‌عباس صفوی؛ آغاز مجدد دوران آشوب و تلاطم با سقوط دولت صفوی تا زمان فتحعلی‌شاه؛ توجه امیرکبیر به صنایع داخلی کاشان؛ اوج گرفتن تشنج سیاسی میان قدرت داخلی و خارجی از اواخر دوره قاجار؛ واماندگی حکومت قاجار از مهار اوضاع و تجاوز اوباش؛ شکل‌گیری مقاومت مردمی در قالب نقش پهلوانی در برابر حکومت ۱۵ ساله اشرا بعد از مشروطه؛ ناموفق بودن قدرت پهلوی برای تزریق روش مدرن و صنعتی تولید به شهر	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران	

جدول ۵- کاوش تاریخی فضای دریافته، پنداشته و زیسته در دو شهر رشت و کاشان

کاوش تاریخی فضای دریافته		
فضای دریافته و تأثیر ویژگی‌های اقلیمی		
تأثیر تاریخی اقلیم بر مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های مسکونی		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
فرم	رطوبت‌زدایی فرم در معماری و شهرسازی	سرمازایی فرم در معماری و شهرسازی
	نظم ارگانیک، تقارن، تکرار و مرکزگرایی در فرم	تعادل، تقارن، مرکزگرایی و تکرار در فرم
	فرم‌های ساده مستطیل و مربع بر روی پلان‌های آزاد	فرم‌های قوسی و گنبدی بر پلان‌های مستطیل-مربع
	ارتفاع گرفتن خانه‌های مسکونی از سطح زمین	فرورفتگی خانه‌های مسکونی درون زمین
	سقف شیب‌دار با امتدادی بیش از یک متر از دیوار	سقف یک لا تیغه پوش (سقف ضربی و تیغه پوش)
	ساختن بام با حفظ فضای خالی میان دو سقف	ساختن بام‌ها به شکل بام برجسته، گنبدی و گل‌اندود
عملکرد	احداث بناها در حداکثر یک طبقه	احداث بناها در دو طبقه
	جای یابی عملکردها در دولاية ایوان و اتاق‌ها	جای یابی عملکردها در چهارسوی حیاط مرکزی
	سادگی عملکردها برای استفاده چندمنظوره از فضاها	تفکیک دقیق عملکردها با فضایی مختص به هر یک
	برون‌گرایی عملکردها در سطح افقی	درون‌گرایی عملکردها در دو جهت عمودی و افقی
	لاية درونی برای زمستان و لایة بیرونی برای تابستان	طبقه بالا برای زمستان و طبقات زیرین برای تابستان
مصالح	نبود فضاهایی برای انبار خوراک و ذخیره آب	اهمیت فراوان فضای ذخیره و آب‌انبار
	استفاده فراوان از چوب در ساختمان	استفاده نکردن از چوب، تیر و الوار در ساختمان

استفاده از مصالح بومی و خشت خام و گل	استفاده از سفال، آجر و علف شلتوک، لته و گالی	
بالا بودن ظرفیت حرارتی مصالح بومی	عایق بندی حرارتی و رطوبتی اجزای ساختمان	
استحکام بالای بناها به دلیل استفاده از خاک سفت	استحکام اندک بناها به دلیل استفاده از مصالح سبک	
تراکم و فشردگی ساختمان‌ها و بافت شهر	گشودگی بافت شهر و جدایی خانه‌ها از یکدیگر	تراکم
تعدیل فشردگی و تراکم ساختمان با حیاط مرکزی	تشدید گشودگی بافت با احداث حیاط‌های بزرگ	
کاهش مساحت حیاط برای تقویت بخش سایه‌دار	افزایش مساحت حیاط برای کمک به جریان هوا	
پشت به پشت ساختن دیوارهای بیرونی خانه‌ها	حصارهای سبک و متخلخل پیرامون بنا	
چسبیدن بناها به یکدیگر	فاصله گرفتن بنا از چهارسوی محوطه	
ساختار ارگانیک توده و فضا با ارتباط درونی فضاها	ساختار ارگانیک توده و فضا با فضاهای نیمه محصور	
تشدید وزن بصری توده با فرم‌های درهم پیچیده	تعدیل وزن بصری توده با فرم‌های کشیده	
تعدیل فشردگی توده با حیاط و ایوان	تشدید گشودگی توده با حیاط و ایوان	
استقرار مهم‌ترین بخش توده در دل زمین	استقرار مهم‌ترین بخش توده در ارتفاع زمین	
فضا در مرکز، توده در پیرامون (توده محیط بر فضا)	توده در مرکز، فضا در پیرامون (توده محاط در فضا)	
نبود هیچ‌گونه بازشویی در جداره‌های بیرونی بنا	تعبیه سطوح شیشه‌ای در سرتاسر جانب ایوان‌ها	بازشوها
گشودگی همه بازشوهای خانه به‌سوی حیاط مرکزی	گشودگی بازشوهای خانه در دو سوی شمال و جنوب	
کوتاه بودن درها	بلند بودن درها	
شکل قوسی پنجره‌ها با گره چینی‌های بسیار	شکل ساده پنجره‌ها	
عقب‌نشینی بازشوها از سطح جداره	فاصله کم پنجره‌ها از کف اتاق و چسبیده به جداره	
تکرار زیاد بازشوها با تناسبات کوچک رو به حیاط	پنجره‌های ارتفاعی با تناسبات عمودی و وسیع	
استفاده از شیشه‌های رنگین در پنجره‌ها	استفاده از شیشه‌های ساده در بازشوها	
بزرگ‌تر بودن بازشوها فقط در جهت جنوبی	زیاد بودن تعداد پنجره‌ها در جهت شمالی و جنوبی	
استفاده از نور سقفی و غیرمستقیم	عدم استفاده از نور سقفی و غیرمستقیم	
بسته بودن سطح بنا در همه سطوح جداره بیرونی	بسته بودن سطح بیرونی بنا در برابر بادهای شدید	
استفاده از بادگیرها و بازشوها برای تهویه هوای داخل	استفاده از بازشوها برای تهویه هوای داخل	
کم‌تر بودن عمق فضاها از عمق نفوذ روشنایی بازشو	بیشتر بودن عمق فضا از عمق نفوذ روشنایی بازشو	

ایجاد تاج پنجره و سقف طاق و توپزه یا طاق گنبدی	استفاده از پنجره‌های ساده و بدون سایه‌بان	
استقرار فضاهای مهم در محور اصلی حیاط مرکزی	استقرار فضاهای مهم در محور اصلی ایوان جنوبی	
عدم دسترسی لایه‌های میانی به نور مستقیم	دسترسی لایه‌های مختلف ساختمان به نور مستقیم	
اجرای ریزترین و دقیق‌ترین تزئینات در فضای خانه	سادگی ظاهری بناها و کم‌تر بودن تزئینات خانه‌ها	تزئینات
تزئینات بیرونی و داخلی بنا سازگار با وضعیت اقلیمی		
قالب‌بندی‌های مکرر و گل‌اندازی بر روی نما	ایجاد رف در بالای دیوارهای ضلع جنوبی و شمالی	
تزئینات بیشتر در بخش سرمازای خانه	تزئینات یکسان و ساده در فضاهای داخلی خانه	
تعداد اتاق‌ها و تزئینات آن‌ها معرف موقعیت مالک	تعداد اتاق‌ها و تزئینات آن‌ها معرف موقعیت مالک	
اندود شدن اتاق‌ها با گچ سفید و تزئینات گچ‌بری	اندود شدن اتاق‌ها با گچ سفید و تزئینات گچ‌بری	
گچ سفید یا خاکستری، گل اخرا	سفال قرمز، آجر قرمز، بندکشی آهکی و چوب روسی	
تأثیر تاریخی اقلیم بر شیوه استقرار بناهای مسکونی		
شهر کاشان	شهر رشت	
جهت اصلی خانه‌ها از شمال شرقی به جنوب غربی	جهت‌گیری اصلی خانه‌ها در راستای شمالی-جنوبی	جهت‌گیری
کشیدگی خانه‌ها از شمال شرقی به جنوب غربی	کشیدگی خانه‌ها در راستای شرقی-غربی	
جهت غالب نمای اصلی از ۲۰ تا ۳۰ درجه شمالی	جهت غالب نمای اصلی از ۴۵ درجه جنوب شرقی	
ارجحیت با جبهه شمالی-جنوبی	ارجحیت با جبهه شمالی-جنوبی	
فشرده‌گی و تراکم بافت با حداکثر دیوارهای اشتراکی	گشودگی بافت با حداقل دیوارهای اشتراکی	هم‌جواری
پشت‌به‌پشت ساخته شدن و چسبیده بودن بناها	فاصله گرفتن بناها تا جای ممکن از حریم‌ها	
استقرار باغچه‌های میوه در حیاط مرکزی در هر خانه	استقرار باغ‌های میوه و چمن پیرامون خانه	
شیب به‌سوی کوهستان (شمال‌غربی-جنوب‌شرقی)	شیب به‌سوی دریا (جنوبی-شمالی)	توپوگرافی، دید و منظر
استقرار شهر در پهنه‌ای محصور با کویر و کوهستان	احاطه شدن شهر با باغ و جنگل	
ارتفاع متوسط شهر از سطح دریا (حدود هزار متر)	ارتفاع پایین شهر از سطح دریا (۴ متر)	
ارتفاع به نسبت یکسان بافت قدیمی	ارتفاع بیشتر بافت قدیمی نسبت به دیگر نقاط شهر	
شکل‌گیری و خوانایی محله‌ها متأثر از توپوگرافی	شکل‌گیری و خوانایی محله‌ها متأثر از توپوگرافی	
محدودیت دید و منظر و دسترسی به بیرون	تسلط دید از مرکز به‌سوی باغ‌های پیرامون شهر	

تأثیر تاریخی اقلیم بر شیوه استقرار عناصر کالبدی		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
شیوه استقرار بناها نسبت به معیار و نسبت به یکدیگر	تأمین فاصله از طریق ساخت حیاطهای متعدد	پیوستگی بافت و چسبیدن بناها به یکدیگر
	عرض زیاد راسته‌های اصلی با حداقل سایه‌اندازی	عرض کم و عمق زیاد معابر سرپوشیده با ایجاد سایه
	کمترین سایه‌اندازی و ایجاد بیشترین گشودگی	بیشترین سایه‌اندازی و حفظ پیوستگی بافت
	جهت‌گیری کوچه‌ها در امتداد راسته‌های عریض	جهت‌گیری کوچه‌ها بر اساس الگویی شعاعی
	استقرار بناها بدون توجه به جهت معبر	استقرار بناها بر اساس محور بازار
تأثیر تاریخی اقلیم بر هندسه فضایی شهر		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
محور گرایی	آزاد بودن هندسه کلی شهر مبتنی بر بافت خطی	محدود بودن هندسه شهر در فرم دایره‌ای حصار
	تأکید بر محور گرایی به جای حفظ تقارن	اهمیت یکسان محور گرایی و تقارن
	محور اصلی و کشیده شهر در امتداد شرق به غرب	محور اصلی شمال شرقی به جنوب غربی
مرکزگرایی	تأثیر بسزای رودخانه‌ها در تعیین محور اصلی توسعه	تأثیر بسزای بازار در تعیین راستای اصلی توسعه
	تمایل به گریز از مرکز در هندسه و ساخت شهر	تمایل شدید به مرکزگرایی به مرکزیت ارگ تاریخی
جهت‌های اصلی	گسترده‌گی و پراکندگی هندسه شهر	حصار پیرامونی به مثابه محدوده اصلی رشد کالبدی
	ارجحیت با جهت‌های شمالی و جنوبی در بناها	ارجحیت با جهت‌های شمالی و جنوبی در بناها
فرم‌ها	فرم کشیده و آزاد شهر	فرم دایره‌ای و محصور شهر
	تناسب مربعی قطعه زمین‌های مسکونی	تناسب مستطیلی قطعه زمین مسکونی
نقاط عطف	شکل‌گیری و استقرار نقاط عطف در پهنه‌ای سبز	شکل‌گیری و استقرار نقاط عطف درون حصار
	نبود ورودی مشخص و تعریف‌شده	احداث دروازه‌های مشخص به مثابه ورودی‌ها
شیوه تکرار	تکرار عناصر مشخص با ضرابهنگ‌های معین	تکرار عناصر مشخص با ضرابهنگ‌های معین
	انسجام بافت در عین تکرار و تنوع ضرابهنگ‌ها	تنوع و سرزندگی در بافت در عین یکنواختی
معیارها	تأثیر تاریخی اقلیم بر ساختار اصلی شهر	
	شهر رشت	شهر کاشان
شیوه استقرار،	میدان‌ها (مهم‌ترین فضاهای عمومی) در میان بازارها	فضاهای جمعی نقاب‌دار در محل تلاقی گذرها

توزیع و تکرار کاربری‌های شهری	استقرار مهم‌ترین کاربری‌های شهر پیرامون میدانها	استقرار مهم‌ترین کاربری‌های شهر پیرامون بازار
	توزیع کاربری‌های اصلی شهر پیرامون محور میدان	توزیع کاربری‌ها متناسب با تنوع گذرها
	تکرار کاربری‌های مهم در دو نقطه مرکز و پیرامون	تکرار کاربری‌های مهم در راسته اصلی بازار
تأثیر تاریخی اقلیم بر مؤلفه‌های تأمین ایمنی		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
	وقوع پیاپی حوادث طبیعی و بیماری‌های مسری	وقوع پیاپی حوادث طبیعی و بیماری‌های مسری
	آجر و کلاف چوبی در دیوار باربر برای مقاومت بنا	خاک سفت‌وسخت و بدون رطوبت در مقاومت بنا
	افزایش استحکام سقف‌ها با استفاده از سفال	افزایش استحکام سقف‌ها به دلیل شکل گنبدی آن‌ها
تأثیر تاریخی اقلیم بر نظم فضایی شهر		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
نظم آب	شکل‌گیری هسته اولیه شهر در محل طغیان فصلی رود	تأثیر آب بر هسته شهر و مسیرهای ارتباطی
	تأثیر جهت بارش باران و مسیر رود بر نظام ساختاری	تأثیر وجود منابع اصلی آب منطقه بر نظام ساختاری
	امکان تأمین آب از طریق حفر چاه در عمق کم زمین	تأمین دشوار آب از طریق حفر چاه
	عدم نیاز به تأسیسات ذخیره آب شهری	استفاده از قنات، سد، آب‌انبار، استخر و حوض‌خانه
نظم گیاه	جنگل‌های انبوه پیرامونی (حصار طبیعی شهر)	زمین‌های کشاورزی محدود در بیرون از حصار شهر
	نظم گیاه در محدوده شهر به شکل باغ‌ها و شالیزارها	نظم گیاه درون حصار شهر به شکل باغ‌های متعدد
	مصالح ساختمانی به کاررفته در بنا	حیاط مرکزی و گودال باغچه‌ها
نظم خاک	استقرار شالیزارها در خاک حاصلخیز محدوده شهر	استقرار مزرعه‌های محدود در بیرون از حصار
	امکان گسترش کالبدی به دلیل وجود جلگه	گسترش محدود درون حصار مستحکم و نفوذناپذیر
	تأثیر پهنه‌های سبز در نظم، شکل و ساختار شهر	استفاده از خاک سفت شهر در ساخت بناها و حصار
نظم هوا	تأثیر جهت وزش نسیم و باد بر جهت‌گیری شهر	تأثیر جهت وزش نسیم و باد بر جهت‌گیری شهر
	تأثیر دمای معتدل و رطوبت بالا بر کالبد متخلخل	تأثیر دمای بالای هوا و رطوبت کم بر کالبد فشرده
فضای دریافتی و تأثیر فرهنگ		
تأثیر تاریخی فرهنگ بر مؤلفه‌های کالبدی بناهای مسکونی		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
مفهوم اندرون و بیرون	کم‌رنگ بودن تفکیک فضای درون و بیرون	حفظ حریم و تفکیک دقیق درون و بیرون
	نبود لایه‌های تودرتوی حجاب و محرمیت	طراحی خانه‌ها به شکل هزارتو با لایه‌ها و دالان‌ها

استقرار اتاق بر اساس محرمیت در اندرونی و بیرونی	اتاق‌ها رو به حیاط یا معبر و مشرف به آن‌ها	
باز شدن درهای اندرونی به درون هم و راهروها	باز شدن درهای اندرونی به ایوان مشرف به حیاط	
محصور بودن دورتادور خانه با دیوارهای بلند	محصور بودن دورتادور خانه با پرچین	
«رو» یا فضای فعال ساختمان به سمت حیاط محصور	نمای اصلی ساختمان به سوی در ورودی	
نبود دید گسترده و مستقیم به فضاهای اندرونی	امکان مشاهده معبر از داخل اتاق‌ها	
ایجاد چندین ورودی، هشتی، جلوخان، دالان و حیاط	نبود ورودی‌ها، هشتی‌ها و دالان‌های پیچیده	ورودی خانه
اجرای تزیینات بسیار در محل ورودی ساختمان	تعریف شدن ورودی با سردرهای ساده	
جدا بودن ورودی مهمان با ورودی اهل منزل	وجود ورودی‌های مشترک میان چند خانه	
طراحی و ساخت اتاق‌های متعدد برای حفظ حریم	حداکثر سه اتاق با توجه به نبود قلمروهای جنسیتی	تعداد اتاق‌ها
استقرار فضای مهمان در نزدیک‌ترین محل به ورودی	اختصاص یافتن اولین اتاق بعد از ورودی به مهمان	فضای پذیرایی از مهمان
اتاق شاه‌نشین به‌منابه فضای بیرونی برای مهمان	اتاق مهمان (تلاز اتاق) به‌منابه بخشی از ایوان اصلی	
تعبیه دو راهرو در اطراف شاه‌نشین برای دسترسی	ارتباط مستقیم اتاق مهمان با ورودی از طریق پله	
دور کردن مهمان از فضای اندرونی	استقرار اتاق مهمان بدون نیاز به محرمیت	
بلندتر بودن سقف شاه‌نشین	بالا تر ساخته شدن اتاق مهمان برای احترام به شأن او	
اتاق گوشواره در جانب شاه‌نشین برای صاحب‌خانه	استفاده از اتاق مهمان برای فعالیت‌های روزمره	
آراستگی و تزیینات بسیار در فضای پذیرایی از مهمان	آراستگی و تزیینات بسیار در فضای پذیرایی از مهمان	فضای حائل
ورودی، هشتی، دالان، حیاط، از جمله فضاهای حائل	ایوان (تلاز) به‌منابه مهم‌ترین فضای حائل	
نقش ارتباطی و عملکرد نظارتی	محل اجتماع اعضای خانواده	
طراحی فضاهای زیرزمینی درون‌گرا	اختصاص یافتن فضای زیرین خانه به انبار موقت	فضاهای ذخیره
فضاهای ذخیره به‌منابه بخشی از فضاهای زیست	نبود فضای مشخص برای ذخیره آذوقه در خانه‌ها	مطبخ
پوشیدگی مطبخ و دیگر فضاهای مختص به زنان	نبود فضای مشخص برای آشپزخانه	
حفظ حریم زنان در آشپزخانه از طریق افزایش عمق	انجام بخشی از فعالیت‌های آشپزی در ایوان	
استقرار آشپزخانه در عمیق‌ترین و دورترین نقطه	ادغام شدن فضای انباری و آشپزخانه در اتاقی واحد	
تأثیر تاریخی فرهنگ بر نظام تقسیم‌بندی سازمان فضایی شهری		

معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
نظام محله بندی	تقسیم‌بندی بر مبنای نقش اقتصادی، سیاسی و مذهبی	تقسیم‌بندی به دو ناحیه اعیان‌نشین و فقیرنشین
	نام‌گذاری محله‌ها بر اساس نام عارفان و پیشه‌وران	نام‌گذاری محله‌ها بر اساس پیوند مذهبی و قومی
بیان فیزیکی محله‌ها	شفافیت فضاها با اتصال نرم	بیان فیزیکی دقیق میان محله‌ها از طریق سلسله‌مراتب
	آرایش روستاوار محله‌ها	تقسیم‌بندی دقیق بر اساس معابر اصلی و فرعی
	تشکیل شدن هر محله از اجتماع چند همسایگی	تشکیل شدن هر محله از دو زیر محله
	جنگل و زمین‌های کشاورزی به‌مثابه مرز محله‌ها	نشانه‌های طبیعی و مصنوعی (شکل زمین، مناره مسجد)
تأثیر تاریخی فرهنگ بر نظام سلسله‌مراتب فضایی قلمروهای خصوصی تا عمومی در شهر		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
	نبود محصوریت کامل مسکن و فضاها شهری	تفکیک دقیق عرصه عمومی و عرصه خصوصی
	به حداقل رسیدن محرمیت بنا و سلسله‌مراتب فضایی	همراه شدن محرمیت با نظارت بر تعیین قلمروها
	سلسله‌مراتب و قلمروها بر اساس مالکیت	سلسله‌مراتب و قلمروها بر اساس حفظ محرمیت
	ورودی‌های مشترک	گذرهای سرپوشیده، طاق‌ها و پیاده‌راه‌ها
	ورودی و سردر ساده در عرصه عمومی	گذر و میدان در عرصه عمومی
	کوچه‌های دردار در عرصه نیمه‌خصوصی	بن‌بست اختصاصی با یک در عرصه نیمه‌خصوصی
	عرصه خصوصی خانه از در ورودی منزل	عرصه خصوصی خانه از در ورودی منزل
	اتصال قلمروها بدون فضای حائل	اتصال قلمروها با فضاها حائل یا «میاندر»
	تأثیر تاریخی فرهنگ بر هندسه فضاها شهری	
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
	محور گرایی	بازار به‌مثابه محور اصلی فرهنگی-اجتماعی
مرکزگرایی	سه قدرت اقتصادی، سیاسی و مذهبی در مرکز شهر	سه قدرت اقتصادی، سیاسی و مذهبی در مرکز شهر
	تعدیل مرکزگرایی با وابستگی تاریخی مرکز-پیرامون	تشدید مرکزگرایی به دلیل اصل وحدت در کل
فرم‌ها	تأثیر مراوده با دیگر کشورها بر تلفیق معماری	تأثیر مراوده با دیگر کشورها بر تلفیق نقاشی
	تأکید بر فرم کشیده در هندسه فضایی	تأکید بر فرم دایره در هندسه فضایی
ورودی‌ها	تأثیر بسزای غارت-دفاع در هندسه فضایی شهر	تأثیر بسزای غارت-دفاع در هندسه فضایی شهر
	تأثیر تاریخی فرهنگ بر تأمین ایمنی	
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان

آشنایی با سبک متفاوت خانه‌سازی ایمن	استحکام خانه‌ها با توجه به ضرورت حفظ جان	
سرمايه اجتماعی و حس مشارکت در فرهنگ ایمنی	خودبسندي و خودکفایي محله در جبران خسارت‌ها	
فضای دریافته و تأثیر قدرت انتظام بخش		
تأثیر تاریخی قدرت بر مؤلفه‌های کالبدی در نظام دفاعی و امنیتی شهر		
شهر رشت	شهر کاشان	معیارها
استفاده از حصار طبیعی	استفاده از حصار مصنوع	
پراکندگی شهرها به دلیل ناپایداری سیاسی	پراکندگی مجتمع‌های زیستی ناپایداری سیاسی	
تأثیر تاریخی قدرت بر شکل‌گیری بناهای شاخص		
شهر رشت	شهر کاشان	معیارها
نخستین تجسد قدرت در قالب بناهای یادمانی	نخستین تجسد قدرت در قالب بناهای دفاعی و مرتفع	
بناهای دولتی، کاروانسراها، بقعه‌ها از دوران صفوی	بناهای دولتی، کاروانسراها، بقعه‌ها از دوران صفوی	
صنایع کارگاهی قاجار، نماد گذار از سنتی به صنعت	افزایش کارگاه‌های تولیدی در سایه توجه امیرکبیر	
نخستین بناهای مدرن از دوره قاجار (مدرسه رشیدیه)	نخستین بناهای مدرن از دوره قاجار (تلگراف‌خانه)	
نخستین میدان مدرن پهلوی در تقاطع خیابان‌ها	تخریب باروی شهر در دوران پهلوی	
بناهای شاخص مدرن پهلوی با مصالح جدید	بناهای شاخص مدرن پهلوی با مصالح جدید	
تأثیر قدرت بر ساماندهی شبکه گذرها		
شهر رشت	شهر کاشان	معیارها
تلاش قدرت برای ساماندهی گذرهای درون‌شهری	تلاش قدرت برای شکل‌گیری شهر در مسیر شاهراه	
تقویت راه شوسه شهر به پایتخت از دوره قاجار	تقویت راه اصلی شهر به پایتخت از دوره قاجار	
خیابان‌های مستقیم در شبکه گذرها از دوران پهلوی	خیابان‌های مستقیم در شبکه گذرها از دوران پهلوی	
کاوش تاریخی فضای پنداشته		
فضای پنداشته و تأثیر ویژگی‌های اقلیمی		
تأثیر تاریخی اقلیم بر شکل‌گیری و توزیع تاریخی نهادهای قدرت		
شهر رشت	شهر کاشان	معیارها
نخستین نهادهای قدرت برای حفظ قلمرو رودخانه	نخستین نهادهای قدرت برای حفظ و تقسیم آب	
توزیع تاریخی مبتنی بر تقسیم‌بندی جغرافیایی	توزیع تاریخی مبتنی بر مسیر جریان آب در منطقه	
تأثیر تاریخی اقلیم بر نظم تاریخی شهر		
شهر رشت	شهر کاشان	معیارها

شکل‌گیری قدرت اقتصادی در بازارهای هفتگی	شکل‌گیری قطب صنعتی و تجاری کشور در شهر
جای یابی قدرت اقتصادی در قلب شهر	جای یابی قدرت اقتصادی در ستون فقرات شهر
فضای پنداشته و تأثیر فرهنگ	
تأثیر فرهنگ بر شکل‌گیری و توزیع تاریخی نهادهای قدرت	
شهر رشت	شهر کاشان
کشمکش گروه‌های قومی و مذهبی در بدنه قدرت	کشمکش گروه‌های قومی و مذهبی در بدنه قدرت
توزیع قدرت شیعه در شرق و قدرت سنی در غرب	تمرکز کانون تشیع در شهر
تأثیر فرهنگ بر نظم تاریخی شهر	
شهر رشت	شهر کاشان
همسویی نظم (درونی و بیرونی) صفوی بر نظم شهر	همسویی نظم درونی و بیرونی صفوی بر نظم شهر
تغییر فرهنگ معیشتی قاجار با غلبه نیروی کار زنان	شکوفایی صنایع کارخانه‌ای قاجار به دلیل فرهنگ کار
دگرگونی ناگهانی نظم تاریخی شهر از دوران پهلوی	دگرگونی ناگهانی نظم تاریخی شهر از دوران پهلوی
فضای پنداشته و تأثیر قدرت انتظام بخش	
تأثیر تاریخی قدرت انتظام بخش بر فضای پنداشته از طریق ابزارهای اعمال سلطه و انضباط بر شهر	
شهر رشت	شهر کاشان
انضباط سیاسی و سرکوبی شورش‌ها پس از اسلام	انضباط سیاسی و سرکوبی شورش‌ها پس از اسلام
تلاش تاریخی قدرت در استفاده از انضباط مذهبی	تلاش تاریخی قدرت در استفاده از انضباط مذهبی
استفاده از انضباط اقتصادی (مالیات و حق گمرک)	استفاده از انضباط اقتصادی (مالیات و حق گمرک)
تلفیق انضباط اقتصادی، سیاسی و مذهبی در پهلوی	تلفیق انضباط اقتصادی، سیاسی و مذهبی در پهلوی
تلاش روسیه و انگلستان برای سلطه	تلاش روسیه و انگلستان برای سلطه
رقابت دولت‌های خارجی برای ایجاد کنسولگری	تلاش امپریالیسم اروپا در به رکود کشیدن اقتصاد
رقابت میان دولت‌های خارجی برای تسلط بر بندرها	رقابت دولت‌های خارجی برای تسلط بر راه‌ها
کاوش تاریخی فضای زیسته	
فضای زیسته و تأثیر ویژگی‌های اقلیمی	
تأثیر تاریخی اقلیم بر مناسبت‌ها و آیین‌ها در فضای زیسته	
شهر رشت	شهر کاشان
تنوع آیین‌های چرخه‌ای خورشیدی	تکریم عنصر آب در آیین‌های چرخه‌ای
برگزاری سالانه آیین باران خواهی	برگزاری سالانه آیین باران خواهی
برگزاری آیین‌های خورشیدی در فضاهای همگانی	برگزاری آیین‌های چرخه‌ای خورشیدی در منزل

تنوع شیوه تهیه و پخت غذاها	کمپایی مواد غذایی و جایگزینی آن با مواد موجود	تغذیه
رعایت تنوع در غذا و چاشنی‌ها در همه فصل‌ها	پرهیز از چاشنی‌های گرم و تمایل به غذاهای سرد	
تبدیل شدن برنج به غذای اصلی مردم	استفاده فراوان از میوه برای تبرید و غلبه بر حرارت	
استفاده از گوشت گاو و پرندگان در غذا	استفاده از گوشت گوسفند و پرندگان در غذا	
تنوع رنگ و نوع، دوخت، پارچه و تزیینات لباس‌ها	محدودیت رنگ و نوع، دوخت، پارچه و تزیینات	پوشش
تنوع پوشاک به فراخور فصل‌های سال	استفاده از لباس‌هایی با پارچه‌های چهارفصل	
شکل لباس‌ها متناسب با کارهای سنگین روزمره	بلندی لباس‌ها تا روی زانو برای انجام کارهای روزمره	
استفاده از رنگ‌های شاد و موجود در طبیعت	تمایل مردم به استفاده از رنگ‌های ساده در لباس‌ها	
تفاوت پوشش در مناطق شرقی، غربی و مرکزی	شباهت پوشش در مناطق مختلف منطقه	زبان، لهجه و گویش
تنوع زبان‌ها و گویش‌های مختلف	تنوع بسیار بالای لهجه در میان مردم	
خانواده گویش‌های دریای خزر	گویش‌های آران و بیدگل، کاشان، ابوزیدآباد، و گرگش	
طبیعت منبع اصلی الهام‌بخش موسیقی و ترانه‌ها	طبیعت عامل اصلی در خوش صدا بودن مردم منطقه	
سبک‌های متنوع آوازاها با ساز جیلی	شباهت سبک‌ها با استفاده از سازهای زهی و کوبه‌ای	موسیقی و ترانه‌ها
الهام گرفتن رنگ‌ها، طرح و نقش‌ها از طبیعت	تأثیر طبیعت بر مواد اولیه، هندسه، طرح و نقش‌ها	
تنوع هنرهای دستی به فراخور امکانات طبیعت	تنوع هنرهای دستی به فراخور امکانات طبیعت	
تصنیف‌های آیین‌های چرخه‌ای خورشیدی و معیشتی	ترانه‌های کودکان، ترانه‌های قالبیافی، دوبیتی‌ها	
سه گونه رایج ترانه، تکیه‌ای-هجایی، عروضی	مکتب وقوع (صفوی) و مکتب بازگشت (قاجار)	ادبیات
فضای زیسته و تأثیر فرهنگ		
تأثیر تاریخی فرهنگ بر حضور در فضا و مصرف آن		
معیارها	شهر رشت	شهر کاشان
آداب حضور در فضاهای شهری	حضور گسترده زنان در خارج از منزل پوشیده نبودن کامل مو و چهره زنان در بیرون از منزل لباس‌های کوتاه‌تر زنان با حفظ سادگی ظاهری	محدودیت بسیار زنان برای حضور در بیرون از خانه حضور زنان با روبنده و حجاب کامل لباس‌های پوشیده زنان کاشان در بیرون از منزل
آیین‌های فرهنگی	تأثیر فرهنگ، مذهب و خرافات در برگزاری آیین‌ها	تأثیر فرهنگ، مذهب و خرافات در برگزاری آیین‌ها

تنوع آیین‌های خورشیدی نسبت به آیین‌های قمری	تنوع آیین‌های خورشیدی نسبت به آیین‌های قمری	
تکرار، تلاقی و برتری آیین‌های قمری بر خورشیدی	تکرار، تلاقی و برتری آیین‌های خورشیدی بر قمری	
فضای زیسته و تأثیر قدرت انتظام بخش		
تأثیر تاریخی قدرت انتظام بخش بر فضای زیسته (تقابل قدرت و مقاومت)		
شهر کاشان	شهر رشت	معیارها
تقابل قدرت/ مقاومت در ادبیات مقاومت	تقابل قدرت/ مقاومت در نقاشی‌ها و سفالینه نگاری‌ها	
تقابل زندگی دربار و زندگی مردم عادی در نگاره‌ها	دو طیف متفاوت در ضربانگ شعر مقاومت	
استفاده هنرمند از زبان تمثیل	استفاده هنرمند از عناصر فرهنگ مردمی	
کوچ اجباری هنرمندان در حکومت‌های مختلف	تبعید هنرمندان به دلیل همکاری با قیام جنگل	
بیان حماسی و مذهبی تصویر ذهنی از وضعیت زمانه	بیان نماهایی از زندگی شهری و روستایی	

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، برای کاوش تاریخی ضربانگ‌ها به تأثیر سه مؤلفه اصلی پرداخته شد. افزون بر تفاوت‌های میان ضربانگ‌های تاریخی فضا (جدول شماره ۵) به نقاط اشتراک میان شهرهای رشت و کاشان در فضاهای دریافته، زیسته و پنداشته پرداخته شد تا در کنار فضای خاص حاکم بر هر یک از این شهرها، بتوان در راستای پرسش اصلی پژوهش (یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌ها) بر روی فضای عام حاکم بر سکونت در کشور اشاره نمود (جدول شماره ۶).

جدول ۶- ویژگی‌های مشترک شهرهای رشت و کاشان از منظر ضربانگ‌های تاریخی فضای شهری

ویژگی‌های مشترک	فضا
- جهت اصلی خانه‌ها از شمال شرقی به جنوب غربی	دریافته
- ارجحیت با جبهه شمالی-جنوبی در بناها	
- ارجحیت با محور شمال شرقی به جنوب غربی در شهر	
- تأثیر جهت وزش نسیم و باد بر جهت‌گیری شهر	
- شکل‌گیری و خوانایی محله‌ها متأثر از توپوگرافی	
- تکرار عناصر مشخص با ضربانگ‌های معین	
- تمرکز سه قدرت اقتصادی، سیاسی و مذهبی در مرکز شهر	
- تأثیر بسزای غارت-دفاع در هندسه فضایی شهر	
- پراکندگی شهرها و مجتمع‌های زیستی به دلیل ناپایداری سیاسی	
- تجسد قدرت در قالب بناهای یادمانی و دفاعی، به‌ویژه مذهبی از دوران صفوی	
- شکل‌گیری بناهای شاخص مدرن پهلوی با مصالح جدید	

ایجاد خیابان‌های مستقیم در شبکه گذرها از دوران پهلوی	-
تلاش تاریخی قدرت در استفاده از انضباط مذهبی	-
استفاده از انضباط اقتصادی (مالیات و حق گمرک)	-
تلفیق انضباط اقتصادی، سیاسی و مذهبی در پهلوی	-
تلاش روسیه و انگلستان برای سلطه بر بدنه قدرت	-
رقابت میان دولت‌های خارجی برای تسلط بر بندرها و راه‌ها	-
برگزاری سالانه آیین‌های قمری و خورشیدی	-
تنوع زبان‌ها، گویش‌ها و لهجه‌ها در میان مردم مناطق مختلف	-
تأثیر طبیعت بر مواد اولیه، هندسه، طرح و نقش‌ها در هنرها و صنایع دستی	-
تقابل قدرت/ مقاومت در هنر	-

مأخذ: مطالعات نگارنده

از مجموع یافته‌های پژوهش می‌توان به شیوه تأثیر این سه مؤلفه بر ضرباهنگ‌های تاریخی فضا دست‌یافت (جدول شماره ۶).

جدول ۶- تأثیر سه مؤلفه اقلیم، فرهنگ، قدرت انتظام بخش بر کاوش تاریخی ضرباهنگ‌های فضا

موضوع	اقلیم	فرهنگ	قدرت انتظام بخش
سرعت تغییر	همیشگی و ثابت	کند و بطئی	سریع و خنثی
سطح اثرگذاری	منطقه‌ای	محلی	ملی و فراملی
تواتر	چرخه‌ای		خطی
هدف آیینی	مصرف فضا مبتنی بر ویژگی‌های اقلیمی و فرهنگی		تولید کالاواره فضا
محوریت	حضور پذیری		تقلیل پذیری
جاذبه‌ها	تشخص پذیری	اجتماع‌پذیری	جاذبه‌های سطحی
حوزه تأثیرگذاری	جغرافیا	هویت اجتماعی	سیاسی، اقتصادی، مذهبی

یافته‌های تطبیقی پژوهش نشان داد که شهر کاشان، به‌مثابه شهری گرم و خشک در بخش مرکزی فلات ایران، از ضرباهنگ کیهانی یا ضرباهنگ‌های قمری قدرتمندی برخوردار است؛ اما در شهر رشت که شهری معتدل و مرطوب در خطه شمال ایران است که از مسافتی دورتر، رو به سوی دریا است و در ساحل رودخانه‌ای خروشان قرار دارد، زمان چرخه‌ای خورشیدی اهمیت بیشتری می‌یابد. شهرهای رشت و کاشان، از نظر مردمان، آداب‌ورسوم، فرهنگ، تاریخ و ویژگی‌های اقتصادی با یکدیگر تفاوت‌های بسیار دارند. با این حال، هر دو در طول تاریخ، در کشمکش میان قدرت داخلی و

خارجی گرفتار بوده‌اند. در اثر تقابل میان دولت داخلی و نیروهای خارجی بود که نهادهای سیاسی به شکل‌های متفاوتی در رشت و کاشان بالغ شدند. در رشت، قدرت و نهادهای سیاسی بسیار نوپا و کم‌جان بودند؛ به‌گونه‌ای که هر چه عمر و دوام کوتاه‌تری داشتند، تنش‌های بیشتری ایجاد می‌کردند. افزون بر این، خطه گیلان به دلیل موقعیت اقلیمی خود، مهد پیدایش شهرهایی کوچک و پراکنده بوده است. به تدریج و با تقویت روابط تجاری، شهرنشینی نیز در گیلان رایج و گسترده شد. معیشت این شهرها به شدت به طبیعت وابسته بود و از این‌رو، آیین‌های چرخه‌ای در پی تکریم همه مؤلفه‌های اقلیم بودند. رشت، با برخورداری از توانایی‌های تولید محصول خام، واجد روابط تجاری گسترده‌ای بود که گاه تا دوردست‌ها و قاره‌های دیگر ادامه می‌یافت. طی این روابط تجاری، امر دوگانه و درعین‌حال، مشابهی پدیدار می‌شود: از سویی در داخل، با کشمکش و رقابت بر سر قدرت، برای چنگ انداختن بر سیاست و تجارت؛ و از سویی دیگر، دعوی قدرت‌های خارجی بر سر تسلط بر سیاست و اقتصاد. همین امر سبب بی‌ثباتی در خطه گیلان و سیاسی بودن رشت شده است که البته، با سیاسی بودن شهر کاشان تفاوت بسیار دارد. در شهر رشت، برخلاف شهرهای فلات مرکزی ایران، مانند کاشان، آنچه به مثابه تضمینی برای روابط سازنده اجتماع عمل می‌نماید، اعتبار مدنی و سیاسی افراد شاخص بود که با شکلی از اتحاد و مصالحه همراه بوده است. در مقابل، در شهر کویری کاشان، مذهب قدرت بالایی در مهار قراردادهای اجتماعی داشته است. اقلیم در کاشان، چندان امکانی برای کشاورزی و تولید «محصول خام» به دست نمی‌دهد؛ از این‌رو است که در فرهنگ مردم کاشان، تکیه بر نیروی انسانی مولد و فرهنگ کار اهمیت بسزایی داشته است. به این دلیل که رزق و روزی به باورهای مذهبی مردم پیوند خورده، مذهب و آیین‌های آن نیز، جایگاه ویژه‌ای میان مردمان این شهر داشته است. همچنین، شهر کاشان در مجاورت شهر قم، مرکز مهم مذهبی و تجاری به شمار می‌آمده و همچون پلی میان قم و اصفهان، توانسته بود تا در مدار شهرهای مذهبی، جایگاه خود را حفظ کند. از این‌روست که در طول تاریخ، سردمدارانی در کاشان ظهور می‌کنند که برخلاف همتایان خود در رشت که بر بعد مدنی، تجاری و سیاسی فعالیت‌هایشان تأکید دارند؛ بیشتر، به دنبال حفظ روابط خود با شبکه‌ای مذهبی و متشکل از اعضای سرشناس در دیگر شهرهای مهم مذهبی‌اند. آنان برخلاف سردمداران قدرت در شهر رشت، از رهیافت قدرت مذهبی، واجد قدرت اقتصادی و سیاسی می‌شوند. از همین‌رو، در طول تاریخ، قدرت و نهادهای سیاسی مرکزی با دشواری بیشتری برای نفوذ به پیکره جامعه کاشان روبه‌رو بوده است. پیکره منسجم اجتماعی در کاشان، بی‌شابهت به پیکره درهم‌تنیده شهر نیست. روابط اجتماعی تاریخی میان مردم کاشان، بر مبنای قراردادهای مبتنی بر مذهب پایه‌گذاری شده ولی این روابط در شهر رشت، بیشتر بر اساس پیمان‌های قومی (مانند بیه پس‌ها و بیه پیش‌ها، دیلم و گیلک) شکل گرفته

است. در شهر رشت، این پیمان‌ها متنوع و درعین‌حال، متناقض‌اند و در مقابل، در کاشان، از یکدستی بیشتری برخوردارند. در مجموع، در هر دو شهر، مقاومت تاریخی در برابر امر پنداشته وجود داشته و ضرباهنگ‌های چندگانه از گونه همکاری و هم‌زمانی بوده است. چند ضرباهنگی تاریخی در هر دو شهر رشت و کاشان، همواره برآمده از تضاد و همچنین، مقاومت در برابر این تضاد بوده است (جدول شماره ۷).

جدول ۷- مقایسه ضرباهنگ‌ها و شیوه مصرف فضا در دو شهر رشت و کاشان

مؤلفه	موضوع	شهر رشت	شهر کاشان
اقلیم	هدف اصلی آیین‌های اقلیمی	تکریم همه مؤلفه‌های طبیعت	تکریم طبیعت، به‌ویژه آب
	آداب فعالیت‌ها در عرصه عمومی	گوناگونی پوشش	همگونی پوشش
فرهنگ	شدت/زمان/مکان فعالیت‌های زنان	متنوع/مختلف/معتنابه	اندک/محدود/معدود
	شیوه برگزاری آیین‌های جمعی	دسته‌جمعی در فضای عمومی	خانوادگی در فضای خصوصی
قدرت انتظام بخش	اصلی‌ترین ضرباهنگ آیین‌ها	چرخه‌ای خورشیدی	چرخه‌ای قمری
	شیوه رویارویی با امر پنداشته	مسالمت‌آمیز، مصالحه و ائتلاف	شبکه‌ای منسجم و نفوذناپذیر
	رویارویی امر زیسته با پنداشته	متضاد	متضاد
	تقابل ضرباهنگ‌های تاریخی	هماهنگ	هماهنگ

منابع

- آبراهامیان، پرواند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*. با ترجمه احمد گل محمدی، و محمد ابراهیم فتاحی. تهران: نشر نی.
- آربری، جان آرتور (۱۳۳۶). *میراث ایران*. با ترجمه احمد بیرشک، بهاء‌الدین بازارگاد، عزیزالله حاتمی، محمد سعیدی، عیسی صدیق، و محمد معین. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- آروین، عباسعلی، و محسن نیازی (۱۳۸۵). خانه‌های تاریخی کاشان؛ ویژگی‌های اقلیم شناختی معماری بومی شهر کاشان. *فصلنامه کاشان شناخت*، شماره ۳: ۱۰۷-۸۳.
- آزند، یعقوب (۱۳۸۷). *نگارگری ایرانی*. تهران: سمت.
- اسماعیل پور مطلق، ابوالقاسم (۱۳۸۱). تیر ماه سیزه (جشن تیرگان) و اسطوره تیشتر. *نامه انسان‌شناسی*.

شماره ۲۴: ۱۰۰-۷۷.

اصلاح عربیانی، ابراهیم (۱۳۸۰). کتاب گیلان، جلد دوم. تهران: گروه پژوهشگران ایران. افشار، ایرج (۱۳۵۵). مختصر جغرافیای کاشان تألیف: عبدالحسین سپهر. فرهنگ ایران زمین، شماره ۲۲: ۴۵۸-۴۳۰.

اولناریوس، آدام (۱۳۶۳). سفرنامه آدام اولناریوس: بخش ایران. با ترجمه احمد بهپور. تهران: سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار.

اولیویه، گیوم آنتوان (۱۳۷۱). سفرنامه اولیویه. گردآوری: غلامرضا ورهرام. با ترجمه محمدطاهر قاجار. تهران: اطلاعات.

برقی، محمد باقر (۱۳۷۳). سخنواران نامی معاصر ایران، جلد اول. قم: نشر خرم.

بزرگ زاد، حبیب الله (۱۳۵۰). جشن‌ها و اعیاد ملی و مذهبی در ایران قبل از اسلام. اصفهان: چاپخانه داد. بشرا، محمد، و طاهر طاهری (۱۳۸۷). جشن‌ها و آیین‌های مردم گیلان (به جز آیین‌های نوروزی). رشت: فرهنگ ایلیا.

بلادری، احمد ابن یحیی (۱۳۶۴). فتوح البلدان. گردآوری: محمد فروزان. با ترجمه آذرتاش آذرنوش. تهران: سروش.

بیرشک، ثریا (۱۳۷۴). چگونگی روند توسعه و تکامل شکلگیری شهر کاشان در بستر تاریخ. مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، صص: ۳۷۹-۳۹۹.

پاکدامن، ناصر (۱۳۸۵). کاشان در صد سال پیش. فرهنگ مردم، شماره ۱۹ و ۲۰: ۲۵-۱۶. بحرینی، سید حسین، و آرش آقاکریمی (۱۳۹۵). تدوین ضوابط طراحی شهری بر مبنای شناخت و مقایسه الگوهای رفتاری؛ نمونه موردی شهرکرد و بوشهر. محیط‌شناسی، شماره ۱: ۱۶۸-۱۵۱.

بحرینی، سید حسین، و حسین خسروی (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی تأثیر ویژگی‌های خرده اقلیم در الگوی رفتارهای شهری نمونه موردی: یزد و فومن. محیط‌شناسی، شماره ۲: ۴۸۲-۴۶۵.

پرتو، افشین (۱۳۸۴). نقد و بررسی کتاب: بررسی سفرنامه شمال نوشته چارلز فرانسیس مکنزی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۹۹ و ۱۰۰: ۷۷-۷۰.

پرجمی، محب‌الله (۱۳۷۱). شعر و ادب گیلان. رشد آموزش زبان و ادب فارسی ۲۹ و ۳۰: ۶۷-۵۸.

ترکمنی آذر، پروین (۱۳۸۳). تاریخ سیاسی شیعیان اثنی عشری در ایران (از ورود مسلمانان تا تشکیل حکومت صفویه). تهران: مؤسسه شیعی شناسی.

توسلی، محمود (۱۳۷۹). شهر کانون فرهنگ. هنرهای زیبا، شماره ۷: ۳۶-۳۴.

جعفری، پرستو (۱۳۸۷). نقاشی ایرانی از دوره تیموری تا قاجار. کتاب ماه هنر: ۷۰-۶۰.

جعفریان، رسول (۱۳۷۶). پیشینه تشیع در کاشان. کیهان اندیشه، شماره ۷۲: ۱۸-۳.

جم، پدارم (۱۳۹۵). آبریزگان و آذرچشن: انقلابین و تقویم دوره ساسانی. پژوهش‌های ایران‌شناسی، شماره ۱: ۵۴-۳۵.

جوادی یگانه، محمدرضا و سعیده زادقناد (۱۳۹۴). ایرانیان در زمانه پادشاهی، جلد هشتم. تهران: وزارت

کشور.

- چیت سازیان، امیرحسین (۱۳۹۱). رنگ و رنگریزی در فرش کاشان. *کاشان شناخت*، شماره ۱: ۱۳۵-۱۱۶.
- حائری، محمدرضا، گیتی اعتماد، و فرخ حسامیان (۱۳۸۳). *شهرنشینی در ایران*. تهران.
- حبیبی، سید محسن (۱۳۹۴). دگردیسی و پایایی شهر و مفهوم آن. *صفه*، شماره ۶۸: ۴۶-۳۵.
- حبیبی، میترا، و سپیده برزگر (۱۳۹۷). معیارهای ضرابهنگ کاوی زندگی روزانه در تولید اجتماعی فضای شهری با تکیه بر تجارب پژوهشی. *صفه*، شماره ۲۸: ۶۴-۴۷.
- حسن‌زاده، علیرضا (۱۳۷۹). رمزگشایی یک آیین. *کتاب ماه هنر*، شماره ۲۹ و ۳۰: ۷۱.
- حسینی، سیدعلی، و حسن اسماعیل‌زاده (۱۳۹۱). مؤلفه‌های فرهنگی بر ایمنی؛ شهر رشت. *مطالعات شهری*، شماره ۳: ۵۷-۵۰.
- حیاتی، حامد، احمد امین‌پور، و رامین مدنی (۱۳۹۶). تأثیر حریم زنان بر خانه‌های ایرانی. *زن و فرهنگ*، شماره ۳۲: ۶۱-۴۷.
- حیدرخانی، مریم (۱۳۹۴). نقاشی ایرانی در مقام منبع تاریخی ایران. *مطالعات معماری ایران*، شماره ۷: ۱۶۳-۱۵۱.
- حیدری، حسین، و علی فلاحیان (۱۳۹۶). سیمای اجتماعی یهودیان در دوره صفوی. *پژوهش‌نامه کاشان*، شماره ۱۱: ۱۲۱-۱۰۴.
- خاکپور، مژگان، مجتبی انصاری، و علی طاهرینان (۱۳۸۹). گونه‌شناسی خانه‌های قدیم رشت. *هنرهای زیبا*، شماره ۴۱: ۴۲-۲۹.
- خاکپور، مژگان، و علی شیخ‌مهدی (۱۳۹۰). تأثیر فرهنگ بر مسکن روستایی گیلان. *مدیریت شهری*، شماره ۲۷: ۲۴۶-۲۲۹.
- خاکرند، شکرالله (۱۳۷۷). نظریه جغرافیایی فلسفه تاریخ، *کیهان اندیشه*، شماره ۷۷: ۵۵-۴۸.
- خدابخشیان، مقدی، و مجید مفیدی (۱۳۹۳). فضاهای زیرزمینی در اقلیم گرم و خشک. *هویت شهر*، شماره ۸: ۴۴-۳۵.
- دادور، صدیقه، فاطمه دانش، و زهرا عباسی (۱۳۹۵). بررسی بازار در شهرهای قدیم؛ بازار کاشان. *مدیریت شهری*: ۲۵۲-۲۳۱.
- دالمانی، هانری رنه (۱۳۳۵). *سفرنامه از خراسان تا بختیاری*. با ترجمه محمدعلی فره‌وشی. تهران: امیرکبیر.
- دلواله، پیترو (۱۳۴۸). *سفرنامه دلواله*. با ترجمه شعاع‌الدین شفا. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- دیولافوا، ژان (۱۳۳۲). *سفرنامه مادام دیولافوا: ایران، کلد، شوش*. با ترجمه علی محمد فره‌وشی. تهران: خیام.
- رابینو، ه. ل. (۱۳۵۷). *ولایت دارالمرز ایران گیلان*. با ترجمه جعفر خمami زاده. رشت: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- راوندی، مرتضی (۱۳۵۴ الف). *تاریخ اجتماعی ایران*، جلد اول. تهران: امیرکبیر.
- (۱۳۵۴ ب). *تاریخ اجتماعی ایران*، جلد چهارم. تهران: امیرکبیر.

- (۱۳۵۴ج). *تاریخ اجتماعی ایران*، جلد سوم. تهران: امیرکبیر.
- (۱۳۶۳). *تاریخ اجتماعی ایران*، جلد ششم. تهران: امیرکبیر.
- (۱۳۵۴د). *تاریخ اجتماعی ایران*، جلد هفتم. تهران: امیرکبیر.
- رجبی، پرویز (۱۳۸۵). کاشان در زمان ناصرالدین شاه و مشروطیت. *گنجینه اسناد*، شماره ۶۲: ۸۵-۹۵.
- رحمانیان، داریوش، و مهدی میرزایی (۱۳۹۷). مالکیت آب در قاجار؛ کاشان. *تحقیقات تاریخ اجتماعی*، شماره ۲: ۱-۲۵.
- رحیمی سجاسی، مریم (۱۳۸۹). *فلسفه اجتماعی (رویکرد تطبیقی آرای ابن خلدون و منتسکیو)*. قم: بوستان کتاب قم.
- رزمجو، توران (۱۳۹۰). نگاهی به مکتب واسوخت در تاریخ ادبیات ایران. *کتاب ماه ادبیات*، شماره ۱۶۲: ۸۰-۸۴.
- رضایی پور، مریم، و هما ایرانی (۱۳۹۵). باغ کهنه فین و محدوده میان آن تا باغ فین. *مطالعات معماری ایران*: ۷-۲۳.
- رضایی، محمد، و تقی ارمکی (۱۳۸۵). شکل‌گیری ذهنیت در مطالعات فرهنگی. *مطالعات جامعه‌شناختی*، شماره ۲۷: ۱۵۶-۱۲۵.
- زارع، لیلا، محمد نقی‌زاده، و شراره حریری (۱۳۹۱). رابطه طبیعت و حیاط مرکزی در کاشان. *هویت شهر*، شماره ۱۲: ۴۹-۶۰.
- زاهدی، مجید (۱۳۷۷). تأثیرات آب‌وهوا در معماری رشت. *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، شماره ۱۶۸: ۶۹-۹۰.
- زندیه، مهدی، و سمیه پروردی نژاد (۱۳۸۹). توسعه پایدار در معماری ایران. *مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۰: ۲-۲۱.
- زنگنه، زهره (۱۳۸۵). *سفرنامه کاشان*. فرهنگ مردم، شماره ۱۹ و ۲۰: ۲۶-۳۵.
- سادات بیدگلی، محمود (۱۳۹۶). تحلیل نظر سیاحان غربی صفویه و قاجار؛ کاشان. *پژوهش‌نامه کاشان*، شماره ۱۸: ۳-۳۳.
- سادات بیدگلی، سید محمود، و زهرا ساروخانی (۱۳۸۷). بررسی علل ایجاد اوی‌ها در کاشان. *گنجینه اسناد*: ۲۵-۳۶.
- سانسون، نیکولاس (۱۳۴۶). *سفرنامه سانسون در عهد سلیمان شاه صفوی*. با ترجمه علی تفضلی. تهران: ابن سینا.
- سپهر، عبدالحسین (۱۳۸۶). *مرآت الوقایع مظفری*. جلد ۱. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
- سلطان محمد میرزا قاجار (۱۲۶۴). *سفرنامه سیف‌الدوله*. گردآوری: علی‌اکبر خداپرست. تهران: نشر نی.
- سلمانی آرائی، حبیب‌الله (۱۳۷۵). *سیمای کاشان*. قم: انتشارات بشیر.
- سمیعی، احمد (بی‌تا). *گوش گیلکی و مروری اجمالی بر تاریخچه مطالعه آن*. *نامه فرهنگ*، شماره ۳۴: ۱۳۳-۱۳۹.

- سید کباری، علیرضا (۱۳۷۸). *حوزه‌های علمی شیعه در گستره جهان*. تهران: امیرکبیر.
- شاردن، سر جان (۱۳۳۶). *سیاحت‌نامه شاردن*، جلد سوم. با ترجمه محمد عباسی. تهران: امیرکبیر.
- شاطری، علی اصغر (۱۳۸۵). *محرم در کاشان*. فرهنگ مردم، شماره ۱۹ و ۲۰: ۹۸-۱۰۵.
- شجری، رضا (۱۳۸۴). *دگرگونی‌های صوتی و آوایی در لهجه کاشانی*. *کاشان شناخت*، شماره ۱: ۳۸-۵۱.
- شریعتی فوکلابی، حسن (۱۳۸۸). *حکومت شیعی آل کیا در گیلان*. قم: مؤسسه شیعه‌شناسی.
- شریف رازی، محمد (۱۳۵۲). *گنجینه دانشمندان*. تهران: کتاب‌فروشی اسلامیه.
- شودزکو، الکساندر (۱۳۵۴). *سرزمین گیلان*. با ترجمه سیروس سهامی. رشت: ایلپا.
- شیرین‌بخش، زهره، علی بیگدلی، شهرام یوسفی‌فر، و امیر شیخ نوری (بی‌تا). *رابطه مالیاتی دولت و اصناف در دوره پهلوی اول*. *تحقیقات تاریخ اجتماعی*، شماره ۱: ۱۵۵-۱۸۸.
- صادقی، مصطفی (۱۳۸۶). *کاشان در مسیر تشیع*. جلد اول. قم: شیعه‌شناسی.
- صدراپی خویی، علی (۱۳۷۳). *سیمای خوی*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- صدری، مهدی (۱۳۷۶). *اصطلاحات کشاورزی منطقه کاشان*. *نامه فرهنگستان*، شماره ۱۱: ۶۶-۷۴.
- طاهباز، منصوره، شهربانو جلیلیان، فاطمه موسوی، و مرضیه کاظم‌زاده (۱۳۹۲). *نورپردازی طبیعی در خانه‌های سنتی کاشان*. *مطالعات معماری ایرانی*، شماره ۴: ۸۷-۱۰۸.
- طاهباز، منصوره، شهربانو جلیلیان، و فاطمه موسوی (۱۳۹۱). *آموزه‌هایی از معماری اقلیمی گذرهای کاشان*. *مطالعات معماری ایرانی*، شماره ۱: ۵۹-۸۳.
- طیبیان، منوچهر، نصیبه چریگو، و انسیه عبدالهی (۱۳۹۰). *سلسله‌مراتب در شهرهای ایرانی-اسلامی*. *آرمان‌شهر*، شماره ۷: ۶۳-۷۶.
- عباس‌نیا، محسن، عیسی ابراهیم‌زاده، و الهه عسگری (۱۳۹۰). *آب‌وهوای اصفهان، اندیشه جغرافیایی*، شماره ۱۰: ۱۲۷-۱۴۹.
- عباسی، هوشنگ (۱۳۸۴). *گاره سری (گهواره سرخوانی) (لالایی‌های گیلانی)*. *فرهنگ مردم*، شماره ۱۴ و ۱۵: ۱۵۹-۱۶۳.
- عزالدوله، و ملکونوف (۱۳۶۳). *سفرنامه ایران و روسیه*. با ترجمه محمد گلبن، و فرامرز طالبی. تهران: دنیای کتاب.
- عطارها، سعید (۱۳۸۵). *راز و رمزهای آب انبارهای کاشان*. *فرهنگ مردم*، شماره ۱۹ و ۲۰: ۱۸۶-۱۹۶.
- غفوریان، میترا، مینا پی‌سخن، و الهام حصاری (۱۳۹۶). *گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر محرمیت*. *نشریه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی*، شماره ۷: ۱۴۴-۱۲۹.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۱). *فرهنگ و شهر: چرخش فرهنگی در گفتمان‌های شهری*. تهران: انتشارات تپسا.
- فتوحی رودمعجنی، محمود (۱۳۹۳). *سبک واسوخت در شعر فارسی*. *ویژه‌نامه نامه فرهنگستان*، شماره ۳: ۷-۳۳.
- فراستی، رضا (۱۳۸۱). *نقشه شهر رشت در سال ۱۲۸۷ قمری*. *اثر*، شماره ۳۳ و ۳۴: ۳۵۱-۳۵۶.

- فراهانی، حسن، و هدایت‌الله بهبودی (۱۳۸۹). *روزشمار تاریخ معاصر ایران*. جلد ۳. ۵ جلد. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- فراهانی، محمدحسین (۱۳۶۲). *سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی*. گردآوری: مسعود گلزاری. جلد ۱. تهران: فردوس.
- فرهادی، مرتضی (۱۳۷۹). ترانه‌های کار، کارآوای از یاد رفته استادکاران. *علوم اجتماعی*، شماره ۱۱ و ۱۲: ۱۱۱-۱۴۴.
- فلاندن، اوژن (۱۳۵۶). *سفرنامه اوژن فلاندن به ایران*. با ترجمه حسین نورصادقی. تهران: انتشارات اشراقی.
- فوروکاوا، نوبویوشی (۱۳۸۴). *سفرنامه فوروکاوا*. با ترجمه کینجی ته‌اورا، و هاشم رجب زاده. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- فیاضی، مریم سادات (۱۳۹۲). تکرار در گویش گیلکی. *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، شماره ۶: ۱۶۰-۱۳۵.
- فیگوئرا، دن گارسیا دسیلوا (۱۳۶۳). *سفرنامه سفیر اسپانیا در دربار شاه عباس اول*. با ترجمه غلامرضا سمیعی. تهران: نشر نو.
- قاضی، جواد، سید احمدرضا خضری، و عبدالکریم عطارزاده (۱۳۹۲). مقایسه ساختار و اجزای ورودی بناهای مذهبی و غیرمذهبی کاشان در دوره قاجار. *پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی*، شماره ۲: ۲۳۵-۲۱۵.
- قلعه‌نویی، محمود، و نیلوفر جبل‌عاملیان (۱۳۹۴). ریتم‌های شهری در فرایند طراحی شهری؛ اصفهان. *صفه*، شماره ۴: ۶۸-۹۰.
- کرزن، جورج ناتانیل (۱۳۸۰). *ایران و قضیه ایران*. ج. دوم. با ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- کتابی، احمد (۱۳۸۰). *برنج و برنج کاری در زبان مردم گیلان*. *نامه فرهنگستان*، شماره ۲۳: ۸۵-۶۳.
- کرسول، جان (۱۳۹۴). *پویش کیفی و طرح پژوهش*. با ترجمه حسن دانایی فرد، و حسین کاظمی. تهران: صفار.
- کرنگ، مایک؛ تریفت، نایجل. (۱۳۹۴). *اندیشیدن درباره فضا*. ترجمه محمود عبدالله زاده. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- کرپیندورف، کلوس (۱۳۹۷). *تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی*. با ترجمه هوشنگ ناییبی. تهران: نشر نی.
- کشوردوست، علیرضا، و یلدا پروری مقدم (۱۳۸۹). آیین‌های سنتی در توسعه گردشگری در شرق گیلان. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی*، شماره ۱۳: ۱۴۳-۱۲۳.
- کلانتر ضرابی، عبدالرحیم (۱۳۷۸). *تاریخ کاشان*. گردآوری: ایرج افشار. تهران: امیرکبیر.
- کلمر، ژان (۱۳۸۵). کاشان در دایره المعارف اسلام. با ترجمه پانته‌آ رنجبر. *مجله فرهنگ مردم*، شماره ۱۹ و ۲۰: ۱۰-۱۳.
- کلمن، ناتانیل (۱۳۹۶). *لوفور برای معماران*. با ترجمه سپیده برزگر. تهران: فکر نو.
- کیانی، محمد یوسف (۱۳۶۵). *شهرهای ایران، نظری اجمالی در شهرسازی و شهرنشینی در ایران*. تهران:

انتشارات جهاد دانشگاهی.

گرچی مهلبانی، یوسف، علی یاران، سمیرا پروردی نژاد، و منیژه اسکندری (بی تا). ارزیابی معماری همساز با اقلیم در خانه‌های کاشان. *آرمان شهر*، شماره ۷: ۳۱-۴۰.

گلچین معانی، احمد (۱۳۷۴). *مکتب وقوع در شعر فارسی*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

محمدی، عرفان، و مهدیه مختاری (۱۳۹۷). تأثیر معماری سنتی بر معماری معاصر؛ کاشان. *معماری شناسی*، شماره ۲: ۱-۱۰.

مزرعتی، احمد (۱۳۹۴). *آیین‌های سنتی و سنت‌های آیینی در کاشان*. کاشان: دعوت.

مشکوئی، نصرت الله (۱۳۴۶). سروستانی در ربع مسکون با باغ تاریخی فین. هنر و مردم، شماره ۵۸: ۸-۱۵.
ملک زاده، الهام (۱۳۸۳). نگاهی به وضعیت امور خیریه رشت در دوران قاجاریه. *گنجینه اسناد*، شماره ۵۳: ۳۹-۵۳.

منشی، اسکندر (۱۳۸۲). *عالم آرای عباسی*، جلد دوم. با ترجمه ایرج افشار. تهران: امیرکبیر.

موقر، حمیدرضا، احسان رنجبر، و محمدرضا پورجعفر (۱۳۹۴). بازشناسی مفهوم محله در شهرهای کویری ایران. *مطالعات معماری ایران*، شماره ۸: ۳۵-۵۶.

میرزا ابراهیم (۱۳۵۵). *سفرنامه استرآباد، مازندران و گیلان*. گردآوری مسعود گلزاری. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

ناجی نصرآبادی، محسن (۱۳۸۷). *فیض نامه*. با ترجمه ابوالقاسم نقیعی. تهران: مدرسه عالی شهید مطهری.
ناصریخت، محمدحسین (۱۳۸۱). *سفرنامه کاشان*. نمایش، شماره ۵۱: ۱۷-۲۰.

نجومیان، امیرعلی (۱۳۸۷). تحلیل نشانه‌شناختی خانه‌های تاریخی کاشان. *نامه معماری و شهرسازی*، شماره ۱: ۱۱۱-۱۲۶.

نراقی، حسن (۱۳۴۳). بنای تاریخی تلگرافخانه کاشان. هنر و مردم، شماره ۲۹: ۲۱-۲۵.

———— (۱۳۵۴). *تاریخ اجتماعی کاشان*. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.

———— (۱۳۸۲). *آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز*. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

نصر، سید حسین (۱۳۵۴). *سه حکیم مسلمان*. چاپ سوم. با ترجمه احمد آرام. تهران: فرانکلین.

نوابخش، مهرداد، محمد شیرازی، و قربانعلی آقااحمدی (۱۳۹۳). نگرشی جامعه شناسانه بر معماری خانه‌های تاریخی کاشان. *هویت شهر*، شماره ۲۰: ۴۵-۵۴.

نیومن، ولیام لاورنس (۱۳۹۴). *شیوه‌های پژوهش اجتماعی*. با ترجمه حسن دانایی‌فر، و حسین کاظمی. جلد ۲. تهران: کتاب مهربان.

هادی نژاد، فاطمه (۱۳۹۲). اوضاع رشت از اوایل قاجار تا انقلاب مشروطه. *پژوهش‌های علوم انسانی*، شماره ۲۴: ۷۳-۹۶.

هویان، آندرانیک (۱۳۸۴). ایران‌شناسی: جشن تیرگان یا آب‌پاشان. *مطالعات ملی*، شماره ۲۲: ۱۵۴-۱۳۳.

وارثی، حمیدرضا، علیرضا زنگی آبادی، و ابوذر وفايي (۱۳۸۵). سیر تحولات تاریخی و کالبدی بافت قدیم کاشان. *کاشان شناخت*، شماره ۳: ۱۵۵-۱۲۷.

- وامبری، آرمین (۱۳۸۱). *زندگی و سفرهای وامبری*. با ترجمه محمدحسین آریا لریستانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ورمقانی، حسنا، و حسین سلطانزاده (۱۳۹۷). نقش جنسیت و فرهنگ معیشتی در شکل‌گیری خانه (مقایسه خانه‌های قاجاری گیلان و بوشهر)، *آرمانشهر*، شماره ۲۳: ۱۳۴-۱۲۳.
- وکیلیان، سید احمد (۱۳۷۹). *پیک‌های نوروزی*. کتاب ماه هنر، شماره ۲۹ و ۳۰: ۳۷-۳۴.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Burgel, G., Burgel, G., & Dezes, M. G. (1987). An interview with Henri Lefebvre. *Environment and Planning D: Society and Space*, 5(1), 27–38.
- Claramonte, V. (2016). On the noises and rhythms of translation. *Translation and Interpreting Studies*, 11(2), 131–151.
- Doughty, K. S. E. R. (2011). *Walking and Well-being: Landscape, affect, rhythm*. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, University of Southampton, Faculty of Social and Human Sciences, School of Geography and Environment.
- Elden, S. (2006). Some Are Born Posthumously: The French Afterlife of Henri Lefebvre. *Historical Materialism*, 14(4), 185–202.
- Evans, H. R. (2001). *The Production of Mexican Space Henri Lefebvre, Globalization, and State*. A dissertation submitted in partial fulfilment of the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Wales, Aberystwyth.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Ropley, Hants: O Books.
- Gonzalez, R. C. (2016). The rhythms of the city: The performance of time and space in Suhayl Saadis Psychoraag. *The Journal of Commonwealth Literature*, 51(1), 92–109.
- Goonewardena, K. (2008). *Marxism and Everyday Life: on Henri Lefebvre, Guy Debord, and Some Others*. In K.
- Haeri, M.-R. (2012). KASHAN v. ARCHITECTURE (1) URBAN DESIGN. *Encyclopaedia Iranica*, XVI, 8–12. Retrieved from <http://www.iranicaonline.org/articles/kashan-v1-urban-design>
- Henriques, J., Tiainen, M., & Väliaho: (2014). Rhythm Returns: Movement and Cultural Theory. *Body & Society*, 20(3–4), 3–29.
- Hetherington, K. (2013). Rhythm and Noise: The City, Memory and the Archive. *The Sociological Review*, 61(1_suppl), 17–33.
- Lagerkvist, A. (2013). Communicating the Rhythms of Retromodernity: ‘Confused and Mixed Shanghai.’ *The Sociological Review*, 61(1_suppl), 144–161.
- Lasch, C. (1991). *The True and Only Heaven: Progress and Its Critics*. New York: Norton.
- Lefebvre, H. (1968a). *Everyday Life in the Modern World*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lefebvre, H. (1968b). *Writings on Cities*. (E. Kofman & E. Lebas, Eds., E. Kofman, E. Lebas, K. Eleonore, & E. Lebas, Trans.). UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Lefebvre, H. (1970). *The urban revolution*. (N. Smith, Trans.) (Vol. null). Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Lefebvre, H. (1973). *Survival of capitalism: reproduction of the relations of Production*. London: Allison & Busby.
- Lefebvre, H. (1974). *The production of space*. (D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Lefebvre, H. (1987). *The Everyday and Everydayness*. *Yale French Studies*, 73, 7–11.
- Lefebvre, H. (1992). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life* (Bloomsbury Revelations). (S. Elden, Trans.). New York: Continuum.
- Lehtovuori, P. & Koskela, H. (2013). From Momentary to Historic: Rhythms in the Social Production of Urban Space, the Case of CalÇAda De Sant'Ana, Lisbon. *The Sociological Review*, 61(1_suppl), 124–143.
- Lim, S. E. (2013). *Interpreting Urban Space and the Everyday through Video Practice*. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of the University of Brighton for the degree of Doctor of Philosophy.
- Lyon, D. (2016). *Doing Audio-Visual Montage to Explore Time and Space: The Everyday Rhythms of Billingsgate Fish Market*. *Sociological Research Online*, 21(3).
- Madanipour, A. (2001). *The Governance of Place: Space and Planning Processes*. (A. Madanipour, A. Hull, & P. Healey, Eds.). Hampshire: Ashgate Publishing, Ltd.
- Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*. London & New York: Routledge.
- Marcu, S. (2017). Tears of time□: a Lefebvrian rhythmanalysis approach to explore the mobility experiences of young Eastern Europeans in Spain. *Transactions of the Institute of British Geographers*.
- Martinović, M. (2013). Exhibition Space of Remembrance: Rhythmanalysis of Memorial park Kragujevacki oktobar. *Serbian Arhitectural Journal*, 5, 306–329.
- Merrifield, A. (1993). Place and Space: A Lefebvrian Reconciliation. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18(4), 516.
- Miles, M. (2007). *Cities and Cultures*. London & New York: Routledge.
- Minorsky, V. (Ed.). (1937). *Ḥudūd al-ʿĀlam: The Regions of the World: A Persian Geography*, 372 A.H.-982 A.D. London: Gibb Memorial Trust.
- Morton, A. D. (2015). The warp of the world: Geographies of space and time in the Border Trilogy by Cormac McCarthy. *Environment and Planning D: Society and Space*, 33(5), 831–849.
- Pezanoski-Browne, A. (2015). The Tragic Art of Eco-Sound. *Leonardo Music Journal*, 25(25), 9–13.
- Prescott, H. (2011). *Rethinking Urban Space in Contemporary British Writing*. A thesis submitted to the University of Birmingham for the degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. United State of America: University of Wisconsin Milwaukee.
- Scannell: (2006). *Broadcasting and Time*. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements of the University of Westminster for the degree of Doctor of Philosophy by written publications.
- Schmider, V. (2012). *Living Belfast: Representations of the City in Glenn Patterson's Novels*. Humboldt-Universität zu Berlin, Thesis submitted in fulfilment of the

- requirements for the degree of Doctor of Philosophy.
- Shaw, R. (2012). *Practicing the Urban Night in Newcastle-upon-Tyne: Rhythms, Frames, Affects, Assemblages and Subjectivities*. Thesis submitted for PhD, Department of Geography, Durham University.
- Shields, R. (1999). *Love and Struggle: Spatial Dialectics*. London: Routledge.
- Shields, R. (2004). *Key Thinkers on Space and Place*. (P. Hubbard, R. Kitchin, & G. Valentine, Eds.). London: Sage.
- Simpson: (2008). *Chronic everyday life: rhythm analysing street performance*. *Social & Cultural Geography*, 9(7), 807–829.
- Sinclair: F. (2013). *Using Real-Time Data Flux in Art –The Mediation of a Situation As It Unfolds RoadMusic*. Thesis submitted in fulfilment of the requirements of the University of the Arts London for the degree of Doctor of Philosophy.